

II. Gün/II. Oturum: (31 Mayıs 2009, 11:30–13:30)
ABHAZYA'NIN BÖLGESEL KONUMU VE DIŞ İLİŞKİLERİ-I

Cihan Candemir, Oturum Başkanı
Kafkas Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı

Maksim Gunjia,
*Abhazya Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı,
UNPO Abhazya Temsilcisi*

Erol Taymaz,
*Ekonomi Profesörü-Orta Doğu Teknik Üniversitesi,
Kafkas Dernekleri Federasyonu Genel Başkan Yardımcısı*

Hasan Kanbolat,
ORSAM-Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı

Viacheslav Chirikba, Yorumcu
*Abhazya Devlet Başkanlığı Dış Politika Danışmanı,
Foundation for Independent Expertise eski Başkanı*

ABHAZYA'NIN BAĞIMSIZLIĞI, BÖLGESEL-KÜRESEL İLİŞKİLER VE GELECEK..

Maksim Gunjia

Abhazya Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı, UNPO Abhazya Temsilcisi

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Abhazya'nın yaşadığı geçiş dönemi koşulları Gürcistan'la yaşanan şiddetli savaş yüzünden oldukça ağırlaşmıştı. Üstelik Abhazya sert abluka ve ambargolar, tanınmama, harap olmuş bir ekonomi ve Sovyet tipi altyapıların yaşattığı pek çok zorlukla başetmek zorunda kalmıştı. Geçiş dönemini tamamlamak ve ekonomik, politik ve kısmi yaptırımlar tarafından kısıtlanmış bir durumda demokrasiye ulaşmaya çalışmak son derece zordu.

Bununla beraber Abhazya'nın demokrasiye ulaşmaya azimli olduğunu net bir şekilde ifade edebiliriz. Gürcistan'ı gelişen bir demokrasi olarak tanıyan uluslararası kamuoyu Abhazya'nın başarısını hala gözardı etmektedir.

Gürcistan-Abhazya ilişkilerindeki en önemli sorunlardan biri komünist dönemin mirası ve Stalin ile onun 'başyardımcısı' Beria'nın yapmış olduklarıdır.

Tarihi, siyasi ve hukuki gerçekler; uluslararası kamuoyunun yanılgıları

Komünist totaliter rejime ve yarattığı sonuçlara karşı duran uluslararası kamuoyu, Stalin rejiminde baskıyla Gürcistan'a katılan Abhazya ve Güney Osetya'nın bugün de Gürcistan içinde kalması ve sözde birleşik Gürcistan'ın eyaletleri olması projesini destekleyerek ve Gürcistan'ın yasal olarak bu ülkelere sahip olduğu safsatasını kabullenerek kendi kendiyi çelişkiye düşüyor.

Uluslararası kamuoyu Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıyarak yıllar boyunca zalim yönetimlere karşı bağımsızlık savaşı veren, ayrımcılığa ve etnik temizliğe uğrayan insanlara bitmek bilmeyen acılar yaşatmıştır.

Abhazya'nın birleşik cumhuriyet statüsü 1931 yılında Stalin tarafından özerklik konumuna indirilmiş ve bugün tüm bölgede büyük güvenlik sorunlarına yol açan ihtilafın tohumları böylelikle atılmıştır.

Gürcistan'ı üye kabul eden Birleşmiş Milletler, Gürcistan'ın bir parçası olduğuna dair herhangi bir yasal dayanak noktası olmadığını defalarca ifade eden Abhazya'nın başvurularını yok saymaya devam etmiştir. Abhazya, devlet olma koşullarını tam olarak yerine getirdiği ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün tanındığı dönemde Abhazya artık Gürcistan'ın bir parçası olmadığı için 3 Nisan 1990 tarihli

Sovyet Yasası uyarınca ayrı bir ülke olmaya hak kazanmıştı. Ayrıca Abhazya, Gürcistan'da yükselen milliyetçilik hareketi konusunda uluslararası kamuoyunu uyarak, Gürcistan'da yaşayan vatandaşlarının tehlike altında olduğunu belirtmişti.

İki ay sonra Birleşmiş Milletler üyesi olan Gürcistan Abhazya'ya karşı büyük çaplı bir savaş başlattı. Bu tehlikeli hareket telafisi güç yaralara ve tüm Kafkasya'da yıllar sürecektir büyük zararlara yol açtı.

Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün tanınmasının yol açtığı sonuçları günümüzde dahi tarif etmek oldukça zordur. Güney Osetya'da yaşanan son gelişmeler ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olmadan önce Anhazya'yı güç kullanarak almasına yönelik açığa çıkan askeri planlar Gürcü liderlerin Güney Osetya ve Abhazya topraklarını güç kullanarak ele geçirme niyetlerini açıkça ortaya koymuştur.

Bölgesel sorunlara çözüm arayışı ve Cenevre müzakere süreci

Cenevre süreci 15 yıl önce, 30 Kasım 1993'de Gürcü ve Abhaz taraflarının ihtilafın ve silahlı çatışmaların devam etmemesine yönelik yöntemlerin belirlendiği 'Moskova Anlaşması'nın ve mutabakat protokolünü imzalamalarıyla başladı. Bu anlaşma Gürcistan ve Abhazya devlet başkanları tarafından Rusya Federasyonu'nun gözlemciliği altında imzalandı. Moskova Anlaşması uzun yıllar BM heyeti direktiflerine ve Abhazya ve Gürcistan arasındaki ateşkes hattında Rus arabulucuların varlığına yönelik bir platform oluşturdu.

Gürcistan Abhazya'ya karşı başlattığı üç savaşla (Mayıs 1998, Ekim 2001 ve Ağustos 2006'da Kodor Vadisi'ne birliklerini taşıyarak) bu anlaşmayı devamlı surette baltaladı.

Müzakere sürecinde Abhazların Cenevre sürecinin uygulanmasına yönelik endişeleri ve çağrılarını sözde Gürcistan Dostları (İngiltere, Fransa, A.B.D. ve Almanya) tarafından görmezden gelindi. Grubun adı Abhaz taleplerine karşı verilebilecek cevapları açıkça belli ediyordu. Kısa süre sonra Abhazya tarafının ısrarı üzerine grubun adı BM Genel Sekreterliği Dostlar Grubu olarak değiştirildi.

Geriye dönüp Cenevre müzakere sürecine baktığımızda bölgede yakın zamanda yaşanan krize neden olan hataları kolaylıkla görebilmek mümkündür.

Uzun yıllar süren müzakere sürecinden sonra Ağustos 2008'de Güney Osetya ve Abhazya'da patlayan savaş bu sürecin başarısızlığını apaçık ortaya koymuştur. Abhaz tarafı, yaşanan gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı ve endişeleri konusunda uluslararası kamuoyunu sürekli bilgilendirmeye devam etmiş, tırmanan gerginliğin yarattığı gelişmelerden sonra nihayet sesini duyurmayı başarmıştır. Konu ile ilgili endişeler ilk olarak 2008 yılının Haziran ayında Avrupa Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Javier Solana, bir ay sonra da Almanya Dışişleri Bakanı Shteynmayer tarafından dile getirilmiştir.

Ağustos 2008'e nasıl gelindi?

Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'ya karşı savaş hazırlığına girişerek ordusunu harekete geçirdiği döneme bakıldığında, bunun, Kosova'nın tanındığı dönem olduğunu görebiliriz. Bu, Gürcistan için bir sinyal olarak algılanmıştır. Gürcistan, Mart ve Nisan aylarında Abhazya'da sıkça görülen insansız hava keşif uçaklarını kullanarak askeri hazırlıklarını sürdürdü ve 9 Nisan 2008 tarihinde Abhazya'ya saldırı planı yaptı. Bunun üzerine, Abhazya'nın talebi üzerine Rus barış gücünün ve barış gözlemcilerinin sayısı artırıldı. Bu gelişme üzerine Gürcistan Abhazya'ya saldırıdan vazgeçti ve hazırlığını Güney Osetya üzerinde yoğunlaştırdı.

Gürcistan'ın Ağustos ayında Güney Osetya'ya yönelik savaş hazırlığında olması ve bunu uygulamaya sokması uluslararası kamuoyunda olağan karşılanırken, nedense Rusya'nın bu konuda verdiği tepki sürpriz olarak değerlendirildi. Oysa Rusya, uluslararası toplum nezdinde Gürcistan'ı bölgede yeni bir çatışmaya kalkışmaması konusunda uyarılmış, anlaşmalar çerçevesinde Abhazya ve Güney Osetya'nın Rus barış gücü koruması altında olduğunun altını çizmişti.

Ağustos 2008'e gelinmeden önce Abhazya oldukça yetkili ve deneyimli çok sayıda uluslararası diplomat ve Gürcistan'a atanan pek çok büyükelçi tarafından ziyaret edildi. Bu ziyaretler sırasında Abhaz tarafı Gürcistan'daki aşırı askeri güç artışı ve savaş hazırlıkları konusundaki endişelerini ciddi bir biçimde ortaya koymuştu. Bu diplomatların ve büyükelçilerin Abhaz yetkililere verdiği cevaplar hep aynıydı:

“Eğer Gürcistan bir savaş başlatırsa uluslararası kamuoyunun buna tepkisi oldukça acımasız olacak ve Gürcistan NATO ve Avrupa Birliği beklentilerinden vazgeçmek zorunda kalacaktır.”

Gürcistan saldırı ancak uluslararası kamuoyunun hiçbir tepkisi olmadı. Bu durum, özellikle Batının 15 yıldan bu yana Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya ile ihtilafına yönelik bakışını, tercihini ve tavrını bir kez daha ortaya koymuş oldu. Aynı şekilde Uluslararası Arabuluculuk ve İhtilaf Önleme Mekanizmalarının acizliğini gözler önüne serdi. Yaygın medya kampanyası da bu gerçeği saklayamadı. Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırısı ile bir gecede suya düşen “güven artırıcı önlemler” için Batı'nın şimdiye kadar ne kadar para harcadığını söylemeye bile gerek yok.

Kafkaslar'da güvenlik ve istikrarın sağlanması için alınması gereken önlemler

1. Tüm düşünce ve görüşler dinlenmelidir. Tüm tarafların istekleri açık bir şekilde ifade edilebilmeli ve uzlaşmayı teşvik için yapıcı ve barışçı ortam sağlanmalıdır.

2. Saldırgan ülkenin güç kullanımı ve silahlanmasının kısıtlanmasına yönelik önerilerin belgelere dayandırılmasına öncelik tanınmalıdır. Taraflar güç kullanmayacaklarına dair açıkça taahhütte bulunmalıdırlar.

3. Uzun vadeli istikrarın temeli, ticaret ve ulaşım altyapısının geliştirilmesine, mal akışı için gümrük kapılarının açılması ve yasadışı ticareti azaltacak sınır ötesi ekonominin canlandırılmasına ve tarafların istikrara ve şeffaflığa yönlendirilmesine dayanmaktadır.

4. Uluslararası Güvenlik Mekanizmalarına yani uluslararası arabuluculuğa karşı artık güven kalmamıştır. Bazı arabulucular ya ihtilafın bir parçası haline gelmekte ya da etkisiz kalmaktadırlar. Yeni arabuluculuk sistemi aynı zamanda arabulucular için de yükümlülükler getirmelidir. Bunun yanında eylemlerinin gerektirdiği sorumlulukları da yerine getirmeleri sağlanmalıdır.

5. İstikrarla ilgili görüşler sınıflandırılmalı ve tarafların aynı değerleri paylaştığı açıkça anlaşılmalıdır.

6. Bölgenin askerden arındırılmasına yoğun bir şekilde başlanmalıdır.

7. Rusya'yı yakından ilgilendiren, özellikle NATO'nun genişlemesi vb. konular daha dikkatli ve derinlemesine ele alınmalıdır.

8. Kafkaslardaki istikrara yönelik genel bir yaklaşım geliştirilmelidir. Diğer Kafkas ülkelerinde benzer bir süreç uygulanmadan Gürcistan ve Abhazya arasında istikrarın sağlanması mümkün değildir. Bu yüzden istikrar yaklaşımının daha kapsamlı ve bazen de yaratıcı bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

Rusya-Abhazya-Gürcistan-Ermenistan demiryolu bağlantısı yıllardır kesik durumdadır. Bu durum Kafkaslarda ticaretin gelişmesi önündeki engellerden biridir.

9. Avrupa'nın Kafkaslar'daki istikrarla ilgili endişeleri çoğunlukla enerji konularıyla sınırlıdır. Bölgede birçok altyapı ve ticaret bağlantılarının geliştirilmesine yönelik projelere de ihtiyaç vardır ve bunlar Avrupa'ya da fayda sağlayacak alanlardır.

10. Ayrıca tüm dünyayı ilgilendiren genel çevre koruma, Karadeniz'in korunması, temiz su kaynaklarının korunması ve yönetimi gibi konularda ortak çalışma mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Abhazya'nın Kafkaslar'da "İstikrar ve İşbirliği Platformu" oluşturulması konusundaki görüşleri

Bu konu, Türkiye tarafından öne sürülen ciddi ve yapıcı bir öneridir. Bununla beraber bu platformun etkinliği ve işlerliği Kafkaslar'daki tüm tanınan ve ta-

nınmayan ülkelerin katılımına bağlıdır. Bölge genelinde önemli bir stratejik rolü olan İran'ın söz konusu platforma olan ilgisi ve katılım talebinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

“Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu”, başlangıç olarak Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun katılacağı, yeni işbirliklerine açık, ayrıcalıklar içermeyen bir platform olmayı planlıyor. Türkiye'nin, detaylandırma sürecinde tarafların ne şekilde katkı vereceği ve uzlaşının nasıl sağlanacağı konularında daha aktif rol üstlenmesi gerekmektedir. Kafkaslardaki istikrara tüm taraf ve aktörlerin katılımı olmadan erişmek mümkün değildir.

İstikrar platformu için sıkılaştırıcı bir etki yaratacak olan ileri tarihli araçların öngörülebilmesi platformun başarılı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu araçlardan biri de Soçi Kış Olimpiyatları'dır. Ticari altyapı ve sınır ötesi ekonomi ve güvenliğe yönelik işbirliği de platformun işlevliliğine katkıda bulunacak etmenlerdir.

Abhazya ve Rusya Federasyonu arasındaki uluslararası anlaşmalarla ilgili çıkarımlar

Abhazya'da görev yapan Rus askeri birliklerindeki asker sayısı 10.000'e yaklaşmış durumdadır. Rusya barışın garantörü konumundadır. Bu karşılıklı anlaşma bir ay içinde ortaya çıkmamıştır. Abhazya ve Rusya arasındaki askeri işbirliği bölgedeki istikrarın korunması endişesi ve arzusundan kaynaklanmaktadır.

Uluslararası kamuoyunun bütün bu yıllar süresince Abhazya'ya karşı tutumuna bakıldığında, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen söz konusu kamuoyunun Abhazya için Filistin senaryosunu kabul etmeye hazır olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu da hiçbirimizin kabul etmek istemediği bir senaryodur.

Rusya savaşın yeniden başlamaması için gerçek garantör konumundadır. Rus askeri varlığı ya da yapılan askeri takviyeler (ki birçok Batılı hükümet tarafından endişeyle izlenmektedir) gerçek anlamda barışın ve istikrarın teminatıdır.

Rus askeri varlığı Gürcistan'ın Kafkaslar'daki jeopolitik yapının tamamını etkileyen saldırgan politikasının bir sonucudur.

Buna ek olarak, Rusya'yı eleştirenler aslında meydana gelen olayların sorumluluk yükünü taşımaları gerekenlerdir. Gürcistan'a verilen açık Batılı askeri destek savaşı tetikleyen en önemli faktörlerden biridir.

Abhazya'nın AB ve Türkiye ile ilişkileri; mevcut durum, sorunlar ve gelecekle ilgili beklentiler

Avrupa'nın ve Türkiye'nin, hemen yanibaşında bulunan Abhazya gerçeğinin far-

kına varması gerekmektedir. Bu yakınlık Abhazya'ya yeni roller ve sorumluluklar yüklemekte ve etkin bir bölgesel aktör olmak için teşvik etmektedir.

Avrupa Birliği tarafından tanınmamak sadece Abhazya için değil AB için de bir sorun teşkil etmektedir. Ülkenin tanınmaması modern uluslararası politikayı aldatıcı bir gerçeğe sürüklemektedir. Bu gerçeklik tehlikeli emsaller yaratmakta ve gerçek olanın gerçek sayılmadığı ya da tersi olan durumlarda uzun vadeli yanlış hesaplamalara yol açmaktadır

Resmen tanınmama de facto ülkelerin sadece kurumlarını ve meşruiyetlerini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda bu ülkede yaşayan sıradan insanların kültürel, sosyal ve dini haklarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin 6.yüzyıldan bu yana var olan Abhazya kilisesi de aynı Abhazya devleti gibi henüz tanınmamıştır. Buna göre Abhaz Hıristiyanların gerçek Hıristiyan sayılması mı gerekir?

Komşularını tanımayan devletler iletişim ağlarını nasıl kuracak ve ortak sorunlara ne şekilde karşılık verecek ya da ihtilafları nasıl önleyeceklerdir? Kendi başına egemenlik kavramı artık yeterli sayılmamaktadır. Ortak olarak geliştirilmiş ve karşılıklı saygıyla oluşturulmuş standartlara dayalı işbirliği ve dayanışma küresel ve bölgesel ilişkiler için uzun vadeli bir perspektif yaratacaktır.

AB'nin halihazırda de facto ülkeler için net olarak tanımlanmış bir politikası mevcut değildir. Bununla beraber Avrupa'nın harici sınırlarının güvenlik ve istikrarı söz konusu olduğunda de facto devletlerin AB'nin bölgesel politikasından çıkarılması Avrupa'daki istikrarın temelini sarsmak anlamına gelecektir. Avrupa, Abhazya'yı tanımama yoluyla coğrafi konumunu değiştirmek ya da onu izole etmek imkanına sahip olamayacaktır.

Bilinmelidir ki, Abhazya, özellikle Avrupa, Rusya ve Türkiye başta olmak üzere bölgedeki tüm devletler için güvenilir bir komşu olmaya kararlıdır.

2014 yılı Kış Olimpiyatları tüm bölgeye refah ve barış getirme kapasitesine sahip eşsiz bir projedir. Bu tüm tarafların engellemek ya da boykot etmek yerine katılımında bulunması ve işbirliği yapması gereken bir etkinliktir. Gürcistan'ın karşı çıkmalarına rağmen Rusya'nın Abhazya'yı Olimpiyat projesine dahil etmesi bizim açımızdan son derece sevindiricidir.

Kış Olimpiyatları'nın önemini kavramış durumdayız ve karşılaşılacak pek çok soruna rağmen bu olimpiyatların başarılı ve güven ortamında yapılması konusunda üzerimize düşen görevleri yerine getireceğiz.

Mevcut gerçeklere ve bütün grupların isteklerinin karşılıklı olarak anlaşılmasına dayalı bölgesel bir politikanın uygulanabilmesi için Karadeniz'de bulunan tüm taraflara dostluk, barış ve istikrar için çağrıda bulunuyoruz. Bunun yalnızca Kafkaslardaki ihtilaflar açısından değil, Rusya'nın Güney Avrupa'daki deniz

sınırları ve Avrupa Geniş Komşuluk Politikası açısından da uzlaşma sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Geniş sınırlar üzerinde herkesin önceliğinin istikrar ve güvenlik olduğu açıktır. Öyleyse kendimizi neden olası bir Karadeniz işbirliği ve dostluk sisteminden mahrum ediyoruz?

Bazıları Karadeniz'i ayırıcı bir faktör olarak görmektedir, ancak Karadeniz bölücü değil birleştirici bir unsurdur. Karadeniz bizleri barış ve istikrara erdirtirecek önemli bir araçtır.

Ne yazık ki Avrupa Birliği'nin bugüne kadar Abhazya'ya karşı tutumu Gürcistan'ın bakış açısıyla sınırlı kalmıştır. Bugüne kadar yaşanan acıların bu bakışın eseri olduğunun anlaşılması, umarız Avrupa'yı yakın gelecekte daha doğru bir tavır geliştirmeye zorlayacaktır.

Abhazya, Gürcistan'dan bağımsız bir konumdadır. Bu konum yoluyla Abhaz halkı kendini koruma ve geliştirme şansı bulmuştur. Abhazya için hayati önem taşıyan diğer bir konu da Türkiye, Suriye, Mısır, İsrail, Yunanistan ve Almanya gibi birçok ülkede bulunan Abhaz diasporasının kendi ana yurduna geri dönme haklarının uluslararası anlamda kabul görmesi ve onaylanmasıdır. Abhazya, diasporanın kendi ana yurduna geri dönmesi konusuna öncelik tanımak suretiyle devlet konumunu koruma altına almak ve güçlendirmek istemektedir.

Avrupa Birliği, Abhazya'nın resmen tanınmasının bölgedeki istikrarın sağlanmasına hizmet edeceğini ve komşuları tehdit edecek bir durum olmayacağını gördüğünde, AB'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik bakışı çok daha esnek olacaktır.

Bağımsız Abhazya, Avrupa'nın ve Türkiye'nin işine, azınlıklara yönelik ayrımcı politika güden ve dengesiz askeri güce sahip olan Gürcistan'a bağlı Abhazya'dan daha fazla yarayacaktır. Abhazya'nın Gürcistan'a dönüşmesinin sadece bölgeyi çok daha uzun sürecek bir ekonomik durgunluğa sürükleyecek kalıcı bir askeri operasyondan sonra gerçekleşeceği açıktır.

Abhazya Avrupa'ya ve Türkiye'ye neler sunabilir? Eşsiz coğrafi ve politik konumu göz önüne alındığında Abhazya Karadeniz'de hayati bir ekonomik bağlantı noktası haline gelebilir. Ortak ticarete yönelik ekonomi ve gümrük standartlarını benimseyen Abhazya, Avrupa Birliği coğrafyasında eşsiz bir serbest ekonomi bölgesi haline gelebilir.

Kuzey Kafkasya'daki kardeş halklarla yaşanacak yoğun ekonomik entegrasyon ise Kuzey ve Güney Kafkasya arasındaki iletişimin iyileştirilmesi ve en uygun ekonomik ortamın geliştirilmesine hizmet edecektir. Bölgesel iletişim ağları bundan böyle birbirinden soyutlanmamış olacaktır.

Abhazya ve Gürcistan'dan geçen Rusya-Ermenistan demiryolu ve diğer tüm bölgeyi dairesel şekilde dolaşacak olan uluslararası Karadeniz Otoyolu gibi ulaşım projeleri Kafkaslar'a daha fazla ekonomik güç ve istikrar getirecektir.

Engelleme ve ambargoların aşılması için Abhazya ve AB arasında ortak standartlar ve daha iyi bir yönetimin geliştirilmesine yönelik her türlü işbirliğinin başlatılması ve sürdürülmesi için çalışmalar yapmamız gerekmektedir. Ortaklarımıza bizlerle yasal olarak ticaret yapabilme olanağı tanımak, ekonomik ve sosyal gelişme için her türlü kapıyı açmak zorundayız.

Bağımsız Abhazya, Kafkaslar'daki altyapının yeniden canlandırılmasına yönelik önemli bir bölgesel istikrar faktörüdür. Barışçıl ve özgür Kafkasya'ya ulaşmak ve bölgeye Avrupa standartlarının uyarlanmasını sağlamak için Abhazya'dan daha uygun başka bölgesel aktör olmadığı konusunda kimsenin şüphe duymaması gerekmektedir.

ABHAZYA – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ BÖLGESEL İSTİKRAR VE REFAH İÇİN EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

Erol Taymaz

Ekonomi Profesörü-Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kafkas Dernekleri Federasyonu Genel Başkan Yardımcısı

Gürcistan ordusunun 8 Ağustos 2008 günü Güney Osetya'nın başkenti Shinval'e saldırısı ile Gürcistan ve Rusya arasında başlayan kısa savaş bölgedeki istikrarsız ve sürdürülemez durumdaki status quo(statüko)'yu kökten değiştirdi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Kafkasya bölgesi çözülemeyen ve bu nedenle yaklaşık 20 yıldır "dondurulmuş" vaziyette bırakılan sorunlarla karşı karşıyaydı. Fakat bu kısa savaş ve arkasından Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının Rusya Federasyonu (sonra Nikaragua ve daha sonra Venezuela) tarafından tanınması, yeni silahlı çatışma olasılığını ortadan kaldırarak "dondurulmuş ihtilaflar"ın çözülmesine yardımcı oldu. Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümü, farklı nedenlerle, Ermenistan, Türkiye ve bölgedeki diğer aktörlerin Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki onyıllardır süren sorunların çözümü için çabalarının yoğunlaşmasını sağladı.

Kafkasya'daki sorunların çözümü için iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Birinci yaklaşım, sorunların temel nedenlerini siyasi ve bazen askeri yollarla "çözmeyi" amaçlamaktadır. Örneğin Gürcistan hükümetleri ve bazı uluslararası kuruluşlar Abhaz-Gürcü sorununu, Abhaz halkının güvenlik kaygılarını hiç bir şekilde göz önüne almadan Gürcistan'ın "bölgesel bütünlüğü" içerisinde "çözmeyi" önermiştir. Fakat bu yaklaşımın ters teptiği ve bölgedeki tüm halklar için yıkıcı sonuçlara yol açtığı görülmüştür.

İkinci yaklaşım, öncelikle yerel düzeyde ikili ve çok-yönlü işbirliği ile istikrar için gerekli koşulların yaratılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım ekonomik süreçlerin önemini ön plana çıkarmakta ve bölgede barışın yerleşmesi için insanların günlük acil sorunlarının çözülmesine öncelik tanımaktadır.

Kafkasya'daki son gelişmeler, bölgede asgari düzeyde istikrar ve güvenlik sağlayarak ikinci yaklaşımın uygulanması için bir fırsat yaratmıştır. Bugünkü konuşmamda, bu yaklaşıma paralel olarak, bölgede ekonomik işbirliği potansiyelini inceleyecek Abhazya ve Türkiye arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik spesifik öneriler sunmaya çalışacağım.

Konuşmam altı bölümden oluşmaktadır. Bu giriş bölümünden sonra, ikinci bö-

lümde bölgedeki (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) ve çevredeki (İran, Rusya ve Türkiye) ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerine ilişkin bazı veriler sunacağım. 3. Bölümde bu ülkeler arasındaki ticari ilişkileri ele alacağım. 4. Bölümde enerji iletim hattı olarak bölgenin önemine değineceğim. 5. Bölümde Abhazya ve Türkiye arasındaki ilişkiler konusundaki önerilerimi özetleyeceğim. Ve son olarak ana bulgular üzerinde duracağım.

MAKRO VERİLER

Yerel, Bölgesel ve Küresel Aktörler

Ekonomik ilişkileri incelemeye başlamadan önce Kafkasya'daki aktörleri tanımlamamız gerekmektedir. Bölgedeki aktörleri basit bir formül ile tanımlayabiliriz: 1 + 2 + 3 + 4. İlk aktör, tamamen Azerbaycan içindeki Dağlık Karabağ'dır. Bu bölge de facto olarak Dağlık Karabağ Cumhuriyeti tarafından yönetilmekle birlikte, bu cumhuriyet başka herhangi bir devlet tarafından tanınmamıştır. Bölgedeki diğer iki aktör, Eylül 2008'den itibaren kısmen tanınmış olan Abhazya ve Güney Osetya'dır. Bu iki ülkeden sonra üç Güney Kafkasya ülkesi, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan gelmektedir. Son grup, Kafkasya'nın çevresindeki ülkeleri kapsamaktadır: İran, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Batılı ülkeler (Avrupa Birliği ve ABD).

Kafkasya'nın kuzey kesimi Rusya Federasyonu içerisinde yer almakla birlikte, Rusya'nın büyük bir bölümü bölge dışında olduğu için bu ülke son kategoride sayılmıştır. AB ve ABD bölgedeki ekonomik ve siyasi gelişmelerde önemli bir rol oynamakla birlikte bu bölümde bu ülkelere ilişkin veriler analiz edilmemiştir.

Bölgedeki ülkelerin büyüklüğü ve nüfusuna ilişkin veriler (Tablo 1) şöyledir:

Tablo 1. Nüfus, kişi başına GSYİH ve işçi dövizleri, 2007

	Nüfus (milyon)	Alan (000 km ²)	Kişi b GSYİH (yılıda, dolar)	İşçi döviz / GSYİH (%)
Dağlık Karabağ	0.14	8.2		
Abhazya	0.22	8.4	3300	
Güney Osetya	0.07	3.9		
Ermenistan	3.01	29.8	3059	9.2
Azerbaycan	8.56	86.6	3652	4.1
Gürcistan	4.40	57.4	2313	6.8
İran	71.02	1648.2	4028	0.0
Rusya Fed	142.10	17075.4	9079	0.3
Türkiye	73.89	783.6	8877	0.2

Kaynak: GSYİH, nüfus ve işçi dövizleri, Dünya Bankası, *World Development Indicators 2007*

Silahlı çatışmaların yaşandığı bölgelerin (Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya) toplam nüfusu (yarım milyondan daha az) ve alanı (sadece 20,500 km-kare) çok küçüktür. Azerbaycan Güney Kafkasya'daki en büyük ülkedir (yaklaşık 9 milyon kişi). Gürcistan ve Ermenistan'ın nüfusları, sırasıyla, 4.4 ve 3.0

milyondur. Bölgedeki diğer ülkeler, İran, Rusya Federasyonu ve Türkiye, hem nüfus, hem de alan olarak çok daha büyük ülkelerdir.

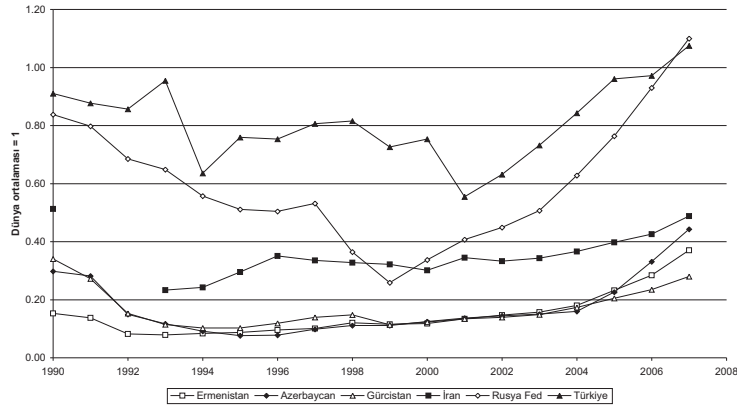
Bölgedeki en yüksek kişi başına gelir Rusya Federasyonu ve Türkiye'de gözlenmektedir (2007'de cari döviz kuruna göre yaklaşık 9,000 dolar). Azerbaycan ve İran'da kişi başına gelir bu ülkelerin yarısı düzeyindedir. Bölgedeki en yoksul ülkeler ise Gürcistan (sadece 2,300 dolar) ve Ermenistan'dır (3,100 dolar). Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya için güvenilir veriler bulunmamaktadır. Fakat turist sayısı, dış ticaret hacmi ve devlet bütçesi gibi verilerden Abhazya'da 2007'de kişi başına gelirin yaklaşık 3,300 dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Yabancı ülkelerde çalışan işçilerin anayurtlarına gönderdikleri döviz miktarı, diasporanın ve dış bağlantıların ekonomik gelişmedeki rolü konusunda bilgi vermektedir. İşçi dövizlerinin GSYİH'ye (gayrisafi yurt içi hasıla) oranı tüm Güney Kafkasya ülkelerinde çok yüksektir: Ermenistan'da %9.2, Gürcistan'da %6.8 ve Azerbaycan'da %4.1. İşçi dövizlerinin payının bu kadar yüksek olması, bu ülkelerden son yirmi yıl içerisinde gerçekleşen dış göç ve gelir düzeyinin düşük olması ile açıklanabilir. İran, Rusya Federasyonu ve Türkiye'de işçi dövizlerinin GSYİH içindeki payı düşüktür.

Ekonomik Büyüme ve Milli Gelir

Büyüme dinamiklerini anlamak ve gelecek konusunda öngöründe bulunabilmek için kişi başına GSYİH'nin evrimine bakmamız gereklidir. 1990-2007 dönemi için kişi başına gelir verileri aşağıda (Şekil 1) sunulmuştur. Karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla kişi başına gelir verileri, dünya ortalamasına oran olarak hesaplanmıştır.

Şekil 1. Kişi başına GSYİH (dünya ortalamasına oranla), 1990-2007

Tüm Sovyet-sonrası ülkelerde, özellikle de Rusya Federasyonu'nda, kişi başına gelirden 1990'larda büyük düşüşler yaşanmıştır. Örneğin 1990'da Rusya Federasyonu'nda kişi başına GSYİH dünya ortalamasının %85'i düzeyinde olmasına

karşın, bu oran 1999'da %26'ya düşmüştür. Aynı dönemde kişi başına gelir Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da da düşmüş, fakat başlangıç düzeyi zaten düşük olduğu için değişim Rusya Federasyonu'ndaki kadar çarpıcı olmamıştır. Türkiye'de kişi başına gelir 1994 ve 2001 krizlerinde önemli ölçüde azalmıştır.

Rusya Federasyonu'nda kişi başına gelir, 2000'li yıllarda, 1990'lardaki düşüşten daha yüksek bir oranda artmış ve 1999'daki en düşük noktasından (%26) 2007'de %110 düzeyine ulaşmıştır. Bir başka deyişle, göreceli olarak Rusya Federasyonu'nda kişi başına gelir sadece 8 yıl içerisinde 4-kez artmıştır. Rusya Federasyonu'nun konumundaki bu iyileşme kısmen petrol fiyatlarındaki artış ile açıklanabilir. Örneğin bir varil Ural ham petrolünün fiyatı 1999'da 10 dolarken, 2007'de 56 dolara (2008'in ortalarında 94 dolara) çıkmıştır.(1) Aynı dönemde Rusya ihraç ettiği petrolün hacmini de arttırmış, böylece petrol gelirlerindeki artış, petrol fiyatlarındaki artıştan daha fazla olmuştur. Petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış, petrol firmalarının "kamulaştırılması" ile birlikte Rusya'nın 2000'li yıllarda hızlı bir şekilde büyümesine yardımcı olmuştur.

Türkiye 2001'deki krizden 2008'de ABD'de başlayan dünya krizine kadar olan dönemde hızlı bir şekilde büyümüştür. Hızlı büyüme sonucu Türkiye'deki kişi başına gelir 2001'deki dünya ortalamasının %55'i düzeyinden 2007'de %108 düzeyine çıkmıştır. Güney Kafkasya devletleri 2000'lerin başlarında itibaren tedrici olarak gelir düzeylerini arttırmışlardır. Petrol ve doğal gaz gelirleri sayesinde Azerbaycan Kafkasya ülkeleri arasında en iyi performansı yakalayabilmiştir. Performansı en kötü olan ülke ise Gürcistan olmuştur. Gürcistan kişi başına gelir açısından Güney Kafkasya ülkeleri arasında 1990'da en iyi konumdaydı (dünya ortalamasının %34'ü), fakat göreceli gelir düzeyi 1994'de %10'a düştü; 1990'ların sonlarından itibaren tedrici bir artış ile 2007'de dünya ortalamasının %27'si düzeyine ulaştı. Bir başka deyişle, Gürcistan, 2007'de 1990'dakinden göreceli olarak daha yoksul bir konumdaydı. İran da halkının yaşam düzeyini yükseltme konusunda başarısız olmuştur. İran'daki kişi başına gelir düzeyi, dünya ortalamasına göre 1996'dan itibaren çok fazla değişmemiştir.

Nüfus dinamikleri, gelir dinamiklerinden çok farklı bir görüntü sergilemektedir. 1990-2007 döneminde Türkiye, İran ve Azerbaycan pozitif nüfus artış oranına sahip olmuştur. Bu dönemde bu üç ülkedeki nüfus artış oranları, sırasıyla, %32, %31 ve %20 olarak gerçekleşmiştir. Diğer ülkelerde ise nüfus azalmıştır: Rusya Federasyonu'nda kısmi bir nüfus düşüşü (1990-2007 döneminde %4) gözlenirken, Gürcistan ve Ermenistan dış göç nedeniyle çok büyük nüfus kayıpları yaşamıştır. Gürcistan nüfusu 1990'da 5.46 milyondan 1994'de 5.15 milyona ve 2007'de 4.40 milyona düşmüştür; yaklaşık yirmi yıllık bir dönemde bir milyon kişi (nüfusun yaklaşık %20'si) Gürcistan'ı terk etmiştir. Ermenistan'da da büyük bir dış göç yaşanmış ve nüfus aynı dönemde %15 azalmıştır.(2)

Kişi başına gelir düzeyine ilişkin veriler, bölge ülkeleri arasında sadece Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin son on yıl içerisinde hızlı bir büyüme gerçekleştirdiğini ve 2007 yılında önemli bir gelir düzeyine ulaştığını göstermektedir. Petrol ve doğal

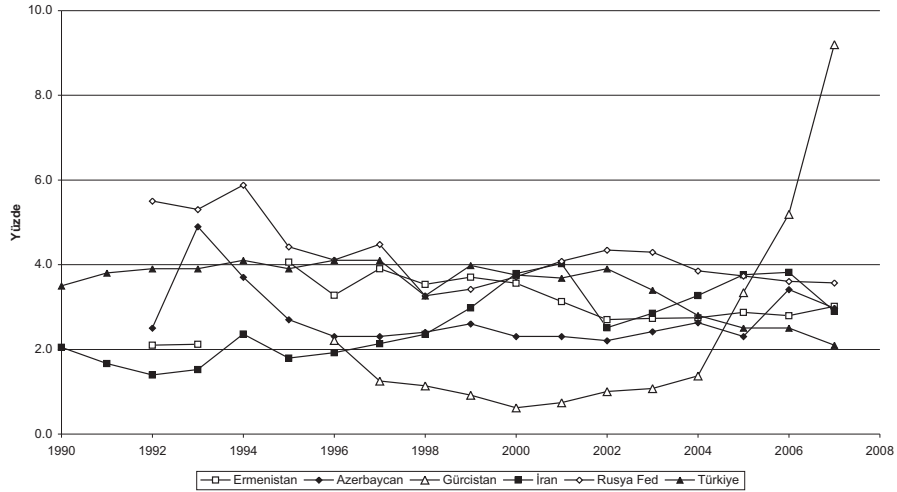
gaz gelirlerine karşın Azerbaycan ve İran'ın performansı vasat düzeyde gerçekleşmiştir. Gürcistan ve Ermenistan en kötü büyüme performansına sahip ülkelerdir. Bu iki ülke son yirmi yıl içerisinde halklarının yaşam düzeyini yükseltmemiş ve sonuç olarak nüfusun büyük bir kısmını dış göç ile kaybetmiştir.

Askeri Harcamalar

Bölge yaklaşık yirmi yıldır "dondurulmuş ihtilaflar" ile yaşadığı için askeri harcamalara ilişkin verilere bakılması yararlı olacaktır, çünkü askeri harcamalar kamu ve çoğu durumda özel sektör yatırımlarına ayrılacak kaynakları azalttığı için ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir.

Aşağıda (Şekil 2) silahlanmanın ülke düzeyindeki maliyetini karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek amacıyla 1990-2007 dönemi askeri harcamalarının GSYİH'daki payına ilişkin veriler sunulmuştur.

Şekil 2. Askeri harcamaların GSYİH'ya oranı, 1990-2007

Bölgedeki tüm ülkeler GSYİH'nin %2-4'ünü askeri harcamalara ayırmışlardır. Harcama düzeyinde yıllık bazı dalgalanmalar olmakla birlikte Ermenistan, Türkiye ve bir ölçüde Rusya Federasyonu'nda askeri harcamaların ulusal gelir içindeki payı son yıllarda azalma eğilimindeyken, Azerbaycan ve İran'ın harcamalarında belirgin bir eğilim yoktur.

Saakaşvili Militarizmi

Gürcistan ise tüm diğer ülkelerden çok farklı bir değişim sergilemektedir: Gürcistan'ın askeri harcamaları 1996'dan 2000'e bir miktar azalmış ve 2003'e kadar

yaklaşık %1 düzeyinde kalmıştır. Fakat Şevardnadze'ye karşı gerçekleştirilen darbeden sonra Saakaşvili'nin 4 Ocak 2004'de Gürcistan devlet başkanı olmasıyla birlikte Gürcistan'ın olağanüstü bir askeri yapılanmaya gittiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak askeri harcamaların GSYİH içindeki payı 2003'deki %1.1'lik düzeyinden hızla artarak bölgedeki tüm ülkelerin düzeyini geçmiş ve 2007'de %9.2'ye ulaşmıştır. Gürcistan'ın askeri harcama oranının İsrail'in payından da (2007'de %8.6) daha yüksek olması dikkat çekicidir.(3) Ağustos 2008'deki Rusya ve Gürcistan arasındaki 5-günlük savaşta büyük ölçüde imha edilen Gürcistan'ın askeri yapılanması, bu ülkenin ekonomik olarak geri kalmasının en önemli nedenlerinden biridir.

KAFKASYA'DA TİCARİ İLİŞKİLER

Ticaret, bölge ülkeleri arasındaki en önemli ekonomik ilişki biçimidir. Bu nedenle makalenin bu bölümünde ikili ticaret ilişkileri incelenecektir.

Seçilmiş bazı yıllar için bölge ülkelerinin dış ticaretine ilişkin veriler (Tablo 2) şöyledir:

Tablo 2. İthalat ve ihracat değerleri, seçilmiş yıllar (milyon dolar)

	1997	2002	2006	2008
<i>İthalat</i>				
Ermenistan	754	963	2194	4101
Azerbaycan	794	1666	5267	7162
Gürcistan	942	793	3675	6056
İran	14181	20336	40686	
Rusya Fed	66327	46177	137728	267051
Türkiye	47515	51270	139576	201961
<i>İhracat</i>				
Ermenistan	215	527	1004	1055
Azerbaycan	781	2168	6372	47756
Gürcistan	240	346	992	1497
İran	18425	28186	63247	
Rusya Fed	85889	106692	301551	467994
Türkiye	26245	35762	85535	132002
<i>Ticaret açığı (ithalat-ihracat)</i>				
Ermenistan	539	436	1190	3046
Azerbaycan	12.691	-502	-1105	-40594
Gürcistan	702	447	2683	4559
İran	-4244	-7850	-22561	
Rusya Fed	-19562	-60515	-163823	-200943
Türkiye	21270	15508	54041	69959

Kaynak: BM, Comtrade

Bölgedeki tüm ülkelerin ihracat değerlerinin son on yılda hızla artmasına karşın (yıllık ortalama artış %15-20 düzeyindedir), yıllık ihracat değeri petrol-üreticisi olmayan ülkelerde çok düşük düzeydedir. 2007 yılında ihracatın GSYİH

içindeki payı Ermenistan ve Gürcistan'da %12-15, Türkiye ve İran'da %20-22 düzeyindedir. Artan petrol ve doğal gaz gelirleri nedeniyle ihracatın GSYİH içindeki payı Rusya Federasyonu ve Azerbaycan'da çok daha yüksek düzeydedir. Azerbaycan 2008 yılında ihracat değerinde olağanüstü bir artış gerçekleştirmiştir, fakat Azerbaycan'ın ihracat gelirinin yaklaşık yarısı çok-uluslu firmaların gelirinden oluşmaktadır.

Enerji: Temel Ticari Ürün

Dış ticaret açığı ve enerji-bağımlılığı arasında güçlü bir ilişki gözlenmektedir. Bölgedeki petrol üreticisi ülkeler (Azerbaycan, İran ve Rusya Federasyonu) büyük ticaret fazlası biriktirirken diğer ülkeler (Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye) büyük açıklar vermektedir. Türkiye 2008'de en büyük dış ticaret açığına sahiptir (70 milyar dolar). Fakat Ermenistan ve Gürcistan GSYİH'ye oranla en yüksek açığı vermektedir (Ermenistan %33, Gürcistan %45). Bu iki ülke ihracatları ile ithalatlarını karşılayamamakta, ithalatın finanse edilmesi için yurt dışından büyük ölçekli sermaye girişine gereksinim duymaktadır.

İthalat ve ihracatın sektörel yapısı bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ve dünya ekonomisi ile eklemlenme tarzı hakkında bilgi vermektedir. Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Rusya Federasyonu'nun ithalat yapıları birbirine benzemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. İthalat ve ihracatın sektörel yapısı, 2008 (percent)

Sektörler	SITC	Ermen	Azer	Gürc	İran*	RF	Türkiye
<i>İthalat</i>							
Gıda ve canlı hayvan	0	13.0	11.4	12.2	4.6	9.7	2.5
İçecek ve tütün,	1	3.6	3.2	2.1	1.0	1.4	0.2
Ham madde	2	2.3	2.9	2.1	3.2	3.0	8.0
Mineral yakıt	3	15.6	1.6	18.0	9.7	1.5	16.2
Bitkisel ve hayvani yağ	4	1.2	0.9	1.0	1.7	0.7	0.8
Kimyasal ürünler	5	8.9	8.4	9.1	10.8	10.1	12.5
Mamül mallar	6	21.3	16.8	16.0	20.2	11.7	18.0
Makina ve ulaşım araçları	7	22.4	47.6	29.2	37.0	47.8	25.5
Diğer mamül ürünler	8	7.9	6.1	9.6	2.9	9.0	5.6
Diğer	9	3.8	1.1	0.6	9.1	5.0	10.6
Toplam		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>İhracat</i>							
Gıda ve canlı hayvan	0	4.1	0.9	7.0	3.3	1.4	6.9
İçecek ve tütün,	1	15.3	0.0	9.2	0.1	0.2	0.7
Ham madde	2	14.8	0.2	22.0	0.8	3.6	2.2
Mineral yakıt	3	0.6	97.1	3.0	83.1	65.7	5.7
Bitkisel ve hayvani yağ	4	0.0	0.2	0.1	0.1	0.2	0.4
Kimyasal ürünler	5	1.8	0.4	10.5	2.7	4.8	4.3
Mamül mallar	6	52.0	0.9	26.1	4.8	12.0	30.8
Makina ve ulaşım araçları	7	3.8	0.4	12.9	0.8	3.4	29.6
Diğer mamül ürünler	8	7.0	0.0	2.3	0.8	0.6	15.6
Diğer	9	0.5	0.0	6.9	3.6	8.2	3.8
Toplam		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: BM, Comtrade

* 2005

Makina ve ulaşım araçları, mamül mallar ve gıda bu ülkelerin ithalatında önemli bir orana sahiptir. Ermenistan ve Gürcistan'da petrol de (mineral yakıtlar) ithalat içinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Makina ve ulaşım araçları, mamül mallar ve mineral yakıtlar Türkiye ve İran'ın ithalatındaki önemli ürünlerdir.

Mineral yakıtlar Azerbaycan (%97), İran (%83) ve Rusya Federasyonu'nun (%66) en önemli ihraç ürünüdür. Bu ülkeler petrol ihracatına büyük ölçüde bağımlıdır ve bu nedenle ihracat gelirleri dünya petrol fiyatlarına çok duyarlıdır. Ermenistan ve Gürcistan'ın ihracat düzeyi çok düşük olup bu iki ülke daha çok emek ve kaynak yoğun malları (metal-dışı ürünler, demir ve çelik, ham madde ve içecek ve tütün) ihraç etmektedir. Türkiye'nin ihracat yapısı farklılaşmış sınıai yapısını yansıtmaktadır: mamül ürünler, makina ve ulaşım araçları ve diğer mamül ürünler Türkiye'nin ihracatının %75'ini oluşturmaktadır.

Bölge ülkeleri arasındaki ikili ticaret verileri, coğrafi yakınlığa karşın bölge-içi ticaretin gelişmediğini göstermektedir. Tablo 4 her ülkenin ithalatının ne kadarının diğer ülkeler tarafından karşılandığını göstermektedir.

Tablo 4. İthalat-ihracat matrisi, 2008
(toplam ithalatın yüzdesi olarak)

İthalatçı	İhracatçı						
	Azer	Ermen	Gürc	İran	RF	Türkiye	Diğer
<i>Ham maddeler</i>							
Azerbaycan		0.0	0.2	0.4	6.8	0.6	13.2
Ermenistan	0.0		0.6	2.1	12.3	1.0	23.4
Gürcistan	9.2	0.2		0.3	4.8	2.0	19.5
Rusya Fed	0.1	0.1	0.0	0.1		0.5	20.6
Türkiye	0.4	0.0	0.2	3.8	12.4		21.6
<i>Mamül ürünler</i>							
Azerbaycan		0.0	0.5	1.0	12.1	10.7	54.6
Ermenistan	0.0		0.4	2.8	8.0	5.5	43.8
Gürcistan	0.8	1.0		0.6	2.2	13.1	46.3
Rusya Fed	0.0	0.0	0.0	0.1		1.8	76.7
Türkiye	0.1	0.0	0.0	0.3	3.1		58.0

Kaynak: BM, Comtrade

Not: Ham maddeler: SITC 0, 1, 2, 3, 4, 9; Mamül ürünler: SITC 5, 6, 7, 8

Tablo iki ürün grubu için hazırlanmıştır: ham maddeler (SITC 0, 1, 2, 3, 4 ve 9 grupları) ve mamül ürünler (SITC 5, 6, 7 ve 8 grupları). Tablonun satırları ithalatçıları, sütunlar ise ihracatçıları göstermektedir. Son sütun "diğer ülkeler" grubudur. Örneğin tablonun ilk sırası (Azerbaycan) ve beşinci sütunundaki (Rusya Federasyonu) sayı, Azerbaycan'ın toplam ithalatının %6.8'inin Rusya Federasyonu'ndan yapılan ham madde ithalatı olduğunu göstermektedir. Tabloda %5'in üzerindeki sayılar koyu olarak yazılmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, Rusya Federasyonu bölgedeki en önemli ham madde, özellikle enerji, tedarikçisi konumundadır. 5-gün savaşından dolayı 2008 yılında önemli bir düşüş olmasına karşın Gürcistan'ın Rusya Federasyonu'ndan petrol ve doğal gaz ithalatı, toplam ithalatının %4.8'ini oluşturmaktadır. Azerbaycan Gürcistan'ın en önemli enerji tedarikçisi konumundadır (toplam ithalatının

%9.8'i). Türkiye ve Ermenistan Rusya Federasyonu'na petrol ve doğal gaz açısından bağımlı gözükmektedir. İran da bu iki ülkenin önemli enerji tedarikçilerinden biridir.

Rusya Federasyonu Azerbaycan ve Ermenistan tarafından ithal edilen mamül ürünlerin önemli bir tedarikçisidir. Fakat bölgedeki (özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'daki) en önemli mamül ürün tedarikçisinin Türkiye olduğu görülmektedir. Ermenistan ve Türkiye arasındaki sınırın kapalı olmasına karşın, Türkiye'den ithal edilen mamül ürün ithalatı Ermenistan'ın toplam ithalatının %5.5'ine ulaşmaktadır. Türkiye'nin Rusya mamül ürün pazarındaki payı son on yılda hızla artmasına karşın hala çok düşük düzeydedir (2008'de sadece %1.8). Bir başka deyişle, ticaret verileri Rusya Federasyonu'nun bölgedeki petrol-üretmeyen ülkeler için en önemli enerji tedarikçisi olduğunu, Türkiye'nin de bölgeye mamül ürün sağladığını göstermektedir. Bölgesel çatışmaların ikili ticaret üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir (özellikle Türkiye'nin Ermenistan'a ihracatında). Kafkasya'daki ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin çok önemli bir refaharttırıcı potansiyelinin olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye-Rusya Ticareti

Bölgedeki iki önemli ekonomik güç oldukları için Rusya Federasyonu ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin daha detaylı olarak incelenmesi ekonomik işbirliği potansiyeline ilişkin ipuçları verebilecektir. Tablo 5a ve 5b bu iki ülkenin birbirinden yaptığı ticaretin bileşimini göstermektedir.

Tablo 5a. Rusya Federasyonu ithalatının sektörel yapısı, 2002, 2008 (milyon dolar)

	Türkiye'den ithalat		Toplamdaki payı	
	2002	2008	2002	2008
Gıda ve canlı hayvan	123	873	1.6	3.4
İçecek ve tütün,	40	82	2.9	2.2
Ham madde	28	329	1.3	4.1
Mineral yakıt	0	26	0.0	0.6
Bitkisel ve hayvani yağ	1	4	0.1	0.2
Kimyasal ürünler	61	387	1.1	1.4
Mamül mallar	129	1459	2.2	4.7
Makina ve ulaşım araçları	147	2348	1.0	1.8
Diğer mamül ürünler	201	594	5.1	2.5
Diğer	0	37	0.0	0.3
Toplam	729	6140	1.6	2.3

Kaynak: BM, Comtrade

Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den ithalatı 2002'den itibaren hızla artmış ve 2008'de 6.1 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece Türkiye'nin Rusya pazarındaki payı 2002'de %1.6'den 2008'de %2.3'e ulaşmıştır. Türkiye'nin pazar payının düşük olması, Rusya'da hala değerlendirilebilecek önemli bir pazar potansiyelinin olduğunu göstermektedir. Türkiye Avrupa piyasalarında makina ve ulaşım araç-

Tablo 5b. Türkiye ithalatının sektörel yapısı, 2002, 2008
(milyon dolar)

	Rusya'dan ithalat		Toplamdaki payı	
	2002	2008	2002	2008
Gıda ve canlı hayvan	52	664	5.0	13.2
İçecek ve tütün,	1	10	0.4	2.3
Ham madde	291	1491	7.9	9.2
Mineral yakıt	1481	11841	20.7	36.1
Bitkisel ve hayvani yağ	0	118	0.0	6.9
Kimyasal ürünler	126	801	1.6	3.2
Mamül mallar	700	5455	8.0	15.0
Makina ve ulaşım araçları	10	31	0.1	0.1
Diğer mamül ürünler	1	3	0.0	0.0
Diğer	1200	10951	33.1	51.1
Toplam	3863	31364	7.5	15.5

Kaynak: BM, Comtrade

ları, tüketici elektroniği, tekstil ve hazır giyim ürünlerinde rekabetçi bir konuma sahiptir (Taymaz ve Voyvoda, 2009). Bu nedenle gelecekte Türkiye'nin bu ürünlerde Rusya'daki pazar payını arttırması beklenebilir.

Aynı dönemde Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı ithalat daha hızlı bir şekilde artmıştır (2002'de 3.9 milyar dolardan 2008'de 31.4 milyar dolara). Petrol ve doğal gaz Rusya'dan yapılan ithalatın üçte ikisini oluşturmaktadır. Rusya'dan yapılan ithalatın değerinin artmasında petrol fiyatlarındaki artış önemli bir rol oynamıştır. Bu artış sonucu Rusya Federasyonu'nun Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 2002'de %7.5'den 2008'de %15.5'e ulaşmıştır. Petrol ve doğal gaz ek olarak Türkiye Rusya'dan demir ve çelik ve demir dışı metaller ithal etmektedir (bu ürünler "mamül mal" kategorisinde yer almaktadır). Ticaretin yapısı ve değişimi, kısa ve orta dönemde Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na makina ve ulaşım araçları ihracatını arttırabileceğini, ham madde ve enerji ithal etmeye devam edeceğini göstermektedir. Rusya Federasyonu'nun bilimsel ve teknolojik yetenekleri ile Türkiye'deki firmaların üretim yetenekleri göz önüne alındığında, bu iki ülkenin teknolojik olarak kompleks ürünlerin üretimde işbirliğine gitmelerinin yararlı olacağı söylenebilir.

ENERJİ (İLETİM) EKONOMİSİ

Kafkasya petrol kaynaklarından dolayı 20.yy başlarından itibaren ilgi odağı olmuştur. Hazar Denizi ve Orta Asya'da yeni petrol ve doğal gaz yataklarının bulunması ve Avrupa ülkelerinde enerji talebinin hızla artması, bölgenin enerji iletiminde bir köprü olarak stratejik önemini arttırmıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra bölgede inşa edilen en önemli nakil hattıdır. 1,800 km uzunluğundaki ham petrol hattı, Hazar Denizi'ndeki Şiraz-Güneşli (Bakü/Azerbaycan) petrol yatağını

Tiflis (Gürcistan) üzerinden Azdeniz kıyısındaki Ceyhan'a (Türkiye) bağlamaktadır. Hattın inşası Mayıs 2005'de tamamlanmış ve Bakü'den pompalanan ilk petrol Mayıs 2006'da Ceyhan'a ulaşmıştır.

BTC boru hattından en önemli yararı Azerbaycan ve çok-uluslu petrol şirketleri elde etmektedir. Boru hattı günde 1 milyon varil taşıyabilecek kapasitede tasarlanmıştır. Bir başka deyişle, petrolün varil fiyatı 70 dolar olduğundan, bu hattan taşınan petrol, üreticilerinin yılda 25 milyar dolar gelir elde etmesini sağlayacaktır.

Gürcistan ve Türkiye, boru hattından, taşınan petrole bağlı olarak iletim ücreti ve işletme masrafı olarak gelir elde etmektedir. Petrol iletiminin başlamasından sonraki ilk 16 yıl Türkiye yılda 140-200 milyon dolar, 17-40. yıllarda da yılda 300 milyon dolara varan iletim ücreti alacaktır (bkz. BTC Proje Direktörlüğü, t.y.). Gürcistan'ın alacağı iletim ücreti, boru hattının tam kapasitede çalıştığı 2012 yılında 50 milyon dolara ulaşacaktır. IMF tahminlerine göre, orta dönemde BTC boru hattından Gürcistan'ın alacağı iletim ücretinin devlet bütçesine katkısı en fazla GSYİH'nın %0.6'sı olacaktır (Billmeier vd., 2004). Şiraz-Güneşli yataklarındaki azalan petrol üretiminin yaratacağı açığın Kazak petrolü ile giderilmesi durumunda Gürcistan'ın elde edeceği iletim ücreti artabilecektir.

Bölgede yeni petrol ve doğal gaz hatları inşa edilmesine yönelik çeşitli öneri ve projeler vardır. En önemli öneriler Güney Akımı ve Nabucco projeleridir. Rusya tarafından desteklenen Güney Akımı projesi Rusya'dan Karadeniz ve Bulgaristan üzerinden Avrupa ülkelerine (İtalya ve Avusturya) doğal gaz iletimi için önerilmiştir. Erzurum'dan Avusturya'ya kadar uzanacak olan Nabucco hattının Avrupa'nın mevcut doğal gaz kaynaklarını çeşitlendireceği düşünülmektedir. Bu nedenle Nabucco projesi AB, ABD ve en önemli geçiş ülkesi olan Türkiye tarafından desteklenmektedir. Boru hattının inşasına ilişkin hükümetler arası anlaşma Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya başbakanları tarafından 13 Temmuz 2009'da Ankara'da imzalanmıştır. Gürcistan devlet başkanı Saakaşvili, anlaşmaya taraf olmadıkları halde, imza törenine katılmıştır.

Mevcut ve planlanan enerji iletim hatları siyasi etkenler tarafından belirlenmektedir. Gürcistan, Ermenistan ile Türkiye ve Azerbaycan arasındaki sorunları kendi çıkarına çok iyi kullanabilmiştir. Fakat bölgede istikrar ve güvenliği arttırmaya yönelik yeni girişimlerin Gürcistan'ın enerji iletimine ilişkin stratejik konumunu zayıflatacağı beklenmektedir.

ABHAZYA-TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ: GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER

1990'ların ortalarında çatışma bölgelerinde imzalanan ateşkes anlaşmalarından günümüze Kafkasya'daki politik ortam "dondurulmuş" görünümdeydi. Bu görüntüye karşın belirleyici politik ilişkilerde tedrici fakat köklü değişimler ger-

çekleşiyordu. Ağustos 2008'deki 5-günlük savaş sürdürülemez status quo (statüko)'nun sonunu getirdi ve bölgede güvenlik ve istikrarın geliştirilmesine yönelik yeni girişimlerin yolunu açtı.

On yıllar süren rekabetden sonra Türkiye ve Rusya Federasyonu 2003'de yeni ikili ilişkiler geliştirmeye başladı. Bu değişimin temel itici gücü özellikle enerji alanında ticaret olanaklarıydı. Bu iki ülke bazı petrol/doğal gaz boru hatlarına ilişkin rakip projeleri desteklese de, birbiri ile zıtlaşmamaya özen göstermektedir.

1990'larda ve 2000'lerde Türkiye Gürcistan'ı stratejik ortak olarak gördü. Azeri petrol ve doğal gazının Türkiye ve Avrupa'ya transferi için tek geçiş hattı Gürcistan'dı çünkü Dağlık Karabağ sorunundan dolayı Ermenistan bir seçenek olarak görülüyordu. Bu nedenle Türkiye Gürcistan'daki anayurtlarına dönmek isteyen Misket Türklerinin ve Abhazya'daki hemşehrileri ile ticari ve ailevi bağlarını geliştirmek isteyen Türkiye'deki Adıge-Abhaz diasporasının çağrılarını kulağını kapamıştı.

5-günlük savaştan sonra Türkiye Güney Kafkasya'da daha aktif bir rol oynamaya çalıştı ve Kafkasya Güvenlik ve İşbirliği Platformu'nu önerdi (Gultekin Punsmann, 2009). Rusya Federasyonu'nun bu düşünceye dikkatli olumlu cevap vermesine karşın Rusya Federasyonu ile sorunlarını neden gösteren Gürcistan platforma katılmayı kabul etmedi. ABD de kendisinin dahil edilmediği bu öneriden memnuniyetsizliğini ifade etti.

Türkiye'nin bölgedeki yeni girişimlerinin ve politikalarının arkasında iki önemli etken bulunmaktadır. İlk olarak, Türkiye önemli üretici ve tüketiciler arasında enerji iletimi açısından gerçekten stratejik bir konuma sahiptir. Hem Doğu-Batı, hem de Kuzey-Güney yönünde boru hatlarının inşası için talepler vardır ve Türkiye bu hatların tam kesişim noktasında bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz geçiş hattındaki rolünü oynayabilmesi için Türkiye'nin çevresinde istikrara ihtiyacı vardır. İkinci olarak, enerji koridoru olmaktan bağımsız olarak, Türkiye uluslararası ilişkilerinde, Avrupa'daki konumunu güçlendirirken bölgesel bir aktör olma yönünde aktif bir politika yaklaşımı benimsemiştir. Yeni politika komşularla "sıfır-sorun" ve "çok-boyutlu dış politika" ilkelerine dayanmaktadır (bkz. Davutoğlu, 2008; Öniş ve Yılmaz, 2009).

Türkiye, Kafkasya'da "çok-boyutlu dış politika" izlemek için özgün bir konuma sahiptir. İlk olarak, Türkiye bölgede Ermenistan hariç tüm ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde ve Ermenistan ile ilişkilerinin normalleşmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. İkinci olarak, Türkiye'deki büyük Adıge-Abhaz ve Oset diasporası Abhazya ve Güney Osetya ile ilişkilerin güçlendirilmesini sağlayabilecek bir etkidir. Türkiye'deki Abhazların sayısı Abhazya'daki Abhazlardan daha fazladır. Üçüncü olarak, daha önceki bölümde görüldüğü gibi, Türkiye güçlü bir sınai yapıya sahiptir ve bölgedeki ülkelerin ihtiyaç duyabileceği ürünlerin temin edilmesi ve ekonomik işbirliği geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynayabilecek konumdadır.

Kafkasya'daki tüm sorunların bütüncül bir çözümü, en azından kısa ve orta dönemde, mümkün olmadığı için bölgede yaşayan insanların yaşamını bir parça da olsa rahatlatabilecek küçük ve somut projelerin başlatılması için hem büyük bir ihtiyaç, hem de güçlü bir istek vardır. Bu yaklaşım güven tesis edilmesi ve barış ve istikrarın güvence altına alınmasına da katkıda bulunabilecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgedeki çok-boyutlu dış politikasında başarılı olabilmesi için Abhazya ve Güney Osetya ile somut projelerde işbirliğine gitmesi gerekmektedir.

Türkiye hangi somut tedbirleri alabilir? İlk olarak, Türkiye ve Abhazya arasında doğrudan ve güvenli ulaşım hatlarının kurulması gerekmektedir. Sohum-Trabzon arasında gemi ve Sohum-İstanbul arasında uçak seferlerinin başlaması bir öncelik olmalıdır. İkinci olarak, Türkiye Abhazya ile serbest ticareti teşvik etmeli ve Türkiye'deki ticaret odalarının Abhazya'da temsilcilik açmasını desteklemelidir. Üçüncü olarak, Türkiye ortak-girişim ve teknik destek yoluyla, turizm, tarımsal-sanayi, inşaat, sağlık ve eğitim gibi alanlarda özel sektör işletmelerinin, özellikle küçük ve orta boy işletmelerin gelişmesini destekleyebilir. Dördüncü olarak, Türkiye Abhazya ulaşım altyapısını (limanlar, demiryolları, Sohum havaalanı, vb.) kullanarak Rusya Federasyonu'na ticari ürünlerini rahatlıkla taşıyabilir. Son olarak, sivil toplum ve diaspora kuruluşları Abhazya ve Türkiye arasında yakın ticari ve kültürel bağların kurulması için desteklenebilir.

SONUÇLAR

Kafkasya pek çok kişi tarafından çatışma ve tartışma bölgesi olarak tasavvur edilmektedir. Fakat Kafkasya doğal kaynaklar açısından zengindir ve tarihsel olarak güzel doğası ve kültürel çeşitliliği ile tanınmaktadır. 1990'ların başlarında akıl-dışı milliyetçilikler tarafından yaratılan şiddet ve baskı sarmalı, bölgenin ekonomik gelişimini ve refahı engelleyen istikrarsız ve sürdürülemez bir ortam yaratmıştır.

Ağustos 2008'deki 5-günlük savaştan sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının uluslararası düzeyde tanınması ve Ermenistan ile Türkiye arasındaki son yakınlaşma, bölgede ikili ve çok-yönlü yapıcı işbirlikleri için gerekli koşulları oluşturmuştur. Bölgedeki tüm ülkeleri kapsayan ikili ve çok-yönlü işbirlikleri ile desteklendiğinde, bu değişiklikler sonucu sağlanan asgari istikrar ve güvenlik bölgenin refaha kavuşmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Abhazya ve Türkiye özel bir rol oynayabilir. Bu nedenle Abhazya ve Türkiye aralarındaki ticari ve kültürel bağları güçlendirmeye yönelik yaratıcı çözümler bulmalıdır.

Kaynaklar

- (1) US Energy Information Administration, International Energy Annual (10 Haziran 2008 yüklenen tablo).

- (2) Dünya Bankası World Development Indicators veritabanındaki veriler ile Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Ofisi (UİÖ) tarafından yayımlanan nüfus verileri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. UİÖ'ne göre 1995-2007 döneminde 125,300 kişi Ermenistan'dan göç etmiş, 23,700 kişi de Ermenistan'a yerleşmiştir (bkz. National Statistical Service of the Republic of Armenia, Statistical Yearbook of Armenia, ilgili yıllar).
- (3) Avrupa Birliği tarafından komisyon (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia) Başkan Saakaşvili döneminde Gürcistan'ın askeri harcamalarının hızla GSYİH'nın %1'inden GSYİH'nın %8'ine yükseldiğini, sadece az sayıda kişinin bu artışın anlamını görmediğini belirtmektedir (bkz. IIFFMCG, 2009: 14-15)

Referanslar

- Billmeier, A., Dunn, J. ve van Selm, B. (2004), In the Pipeline: Georgia's Oil and Gas Transit Revenues, IMF Working Paper WP/04/209, Washington, D.C.
- BTC Proje Direktörlüğü (t.y.), BTC Projesi (<http://www.btc.com.tr/proje.html>, 16 Mayıs 2009).
- Davutoğlu, A. (2008), "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey* (10/1): 77-96.
- Gultekin Punsman, B. (2009), The Caucasus Stability and Cooperation Platform: An Attempt to Foster Regional Accountability, International Centre for Black Sea Studies Policy Brief No. 13, Atina.
- IIFFMCG (2009), Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Cilt I (<http://www.ceiig.ch/Report.html>).
- Öniş, Z. ve Yılmaz, Ş. (2009), "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", *Turkish Studies* (10/1): 7-24.
- Taymaz, E. ve Voyvoda, E. (2009), "Industrial Restructuring and Technology Policy in Turkey", Z. Öniş ve F. Şenses (ed.), *Turkey and the Global Economy: Neo-Liberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era*, Routledge.

'BEŞ GÜN SAVAŞI' SONRASI KAFKASYA'DAKİ YENİ DENGELER

Hasan KANBOLAT

ORSAM-Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı

"Büyük güçler müttefikleri için intihar etmezler"

Henry Kissinger

8 Ağustos 2008 Cuma günü sabaha karşı Gürcistan Devlet Başkanı Mikheil Saakaşvili tarafından başlatılan Güney Osetya Operasyonu, 12 Ağustos Salı günü öğlen saatlerinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev'in "Gürcistan'ı barışa zorlama" operasyonunun sona erdiğini açıklaması ile bitmişti. Ancak, Güney Osetya'dan doğup Gürcistan'a ve oradan Karadeniz'e yayılan gerilim sona ermemektedir. Bu nedenle, Gürcistan'ın Güney Osetya'ya müdahalesi ile başlayıp Rus-Gürcü çatışmasına dönüşen ve Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının Rusya Federasyonu tarafından tanınması ile gelişen olaylarla birlikte 2010'lu yıllarda nasıl bir Gürcistan ile karşılaşabileceğimizi düşünmemiz gerekiyor.

Saakaşvili'yi Güney Osetya'ya Götüren Adımlar

Gürcistan'da 2 Kasım 2003'deki seçimler sırasında yaygın usulsüzlükler yapıldığı gündeme gelince Saakaşvili geniş katılımlı protesto gösterileri düzenlemiştir. 22 Kasım 2003'te muhalefetin parlamentoyu işgali ve 23 Kasım 2003'te Şevardnadze'nin istifası sonrası 4 Ocak 2004'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Gül Devrimi'nin genç lideri Saakaşvili, rakiplerini açık farkla geçerek seçimleri kazanmıştır. 28 Mart 2004'te parlamento seçimleri yapılmıştır. 2 Kasım 2003'te yapılan ve darbe sonrası iptal edilen seçimlerin yenilenmesi olan söz konusu seçim sonucunda Saakaşvili güçlü bir parlamento desteğine sahip olmuştur. Böylece, yeni yönetime yapmayı düşündüğü reformlar açısından kolaylık sağlanmıştı. Gürcistan'da iktidarın yeni ve genç bir kuşak tarafından teslim alınması, belirli fırsatlar getirdiği gibi, potansiyel riskler de taşımıştır. Güney Kafkasya coğrafyasının karmaşık jeostratejik dengelerini gözetebilmek ve bütün etki unsurlarını iyi hesaba katabilmek, belirgin siyasal ve kişisel deneyime sahip olmayı gerektirmektedir. Gürcistan'da Şevardnadze gibi duayenin yokluğu bu meyanda potansiyel zikzaklar ve belirsizlikler ihtimalini arttırmıştır. Saakaşvili, muhaliflerine göre, popülist bir demagog ve iktidar söz konusu olunca, eski akıl hocası Şevardnadze'yi bir kalemde silecek kadar hırslıydı.(1)

Saakaşvili, dört yıl önce Gül devrimini gerçekleştirirken yoksul, parçalanmış, istikrarsız ve gelecekte umudunu yitirmiş bir ülke devralmıştı. Gürcistan'da

gelir uçurumunu gidermeyi, refah düzeyini arttırmayı, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele etmeyi, istikrarı sağlamayı, Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmeyi, NATO'ya ve AB'ye üye olmayı, dondurulmuş çatışma bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının bitirilmesini, Acaristan'da Aslan Abaşidze yönetiminin tasviyesini vaat etmişti.

Saakaşvili, dört yıllık iktidarı boyunca vaatlerinden bazılarını gerçekleştirebildi. Örneğin, ülkede rüşvet büyük ölçüde ortadan kalktı, istikrar sağlandı, Abaşidze tasfiye edilerek Türkiye'nin garantörlüğüne rağmen Acaristan'ın özerkliğinin içi boşaltıldı. Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşme yönünde olumlu ve kalıcı adımlar atıldı. Ancak, Gürcü halkı, Saakaşvili'nin söz konusu olumlu adımlarını yeterli bulmadı. Hükümetin işsizlikle mücadele programını yeterli görmedi. Yoksullarla zenginler arasındaki gelir uçurumunun derinleşmesi, refah düzeyinin arttırılmaması tepkileri çoğalttı. Batı ile bütünleşmek için atılan adımlar yetersiz görüldü. Dondurulmuş çatışma bölgelerinin Gürcistan'ın geleceğine ipotek koymasından ve belirsizlikten sıkınıldı. Saakaşvili'nin otoriter çizgisi, şeffaf olmayan kayırmacı politikaları, muhalefetin taleplerinin önemsenmemesi özellikle aydınlar tarafından eleştirildi. Bunların yanında Saakaşvili'nin Gül devrimini birlikte gerçekleştirdiği arkadaşlarını yönetimden uzaklaştırması ve devrim arkadaşlarının muhalafete geçmesi muhalefetin güçlenmesine neden oldu.

İktidarının ilk yıllarında Şevardnadze yönetimini suçlayan ve enkaz devraldığını söyleyen Saakaşvili, dört yıl önce kendisini iktidara getiren Gül Devrimi'nden bu yana 2007 Kasım ayında düzenlenen en geniş katılımlı muhalif gösteriler karşısında eski devrim arkadaşlarını ve kuzey sınırındaki dev komşusu Rusya Federasyonu'nu kışkırtıcılıkla suçladı. Rusya Federasyonu'nda 2 Aralık 2007'de yapılan parlamentonun alt kanadı Duma seçimleri ve 2 Mart 2008'de yapılacak olan devlet başkanlığı seçimleriyle muhalefetin gösterileri arasında paralellik kurdu. Önce başkentte sonra ülke genelinde olağanüstü hal ilan eden Saakaşvili, muhalefetin gösterilerini özellikle 7 Kasım 2007'de Tiflis'te acımasızca güç kullanarak bastırdı. Bundan dolayı Saakaşvili'nin cesur ve demokratik yenilikçi imajı lekelendi. En güvendiği Batı dünyasının da tepkisini çekti. Sonunda baskılara dayanamayan ve şiddete dönüşen siyasi protesto gösterileri üzerine Saakaşvili, sonbahardaki devlet başkanlığı seçimlerinin 5 Ocak 2008'de yapılacağını açıkladı. Saakaşvili, ikinci kez seçilmek için kampanya yapmak amacıyla, yasaların gerektirdiği şekilde 26 Kasım 2007'de istifa etti.(2) Yapılacak ilk seçimin genel seçim değil, devlet başkanlığı seçimi olmasına karar veren Saakaşvili bu şekilde seçmenlerin güvenini tazeleyerek yola devam etmeyi hedeflemişti. Seçim sürecinde muhalefetin haklı olduğu haksız uygulamalar da olmuştur. Nitekim, Gürcistan'da seçim yarışı çok kısa sürmüş ve devlete bağlı basın yayın organları muhalafete yer vermemiştir. Hükümet karşıtı televizyon kanalı (Imedi) baskı altına alınmıştı.

5 Ocak seçiminden sonra ikinci dönemi başlayan Saakaşvili'nin seçim sonuçlarını ne şekilde yorumlayacağı Gürcistan'ın istikrarı ve zayıf demokrasisi için ya-

şamsal önem taşıyordu. Saakaşvili'nin muhalif seslere yönelik tutumu ve halkına milliyetçi ve dini söylemler dışında ne tür hizmetler vereceği Saakaşvili'nin kaderini belirleyecekti. Eski Sovyet cumhuriyeti olan Gürcistan için 5 Ocak Seçimi, 2007 sonbaharında düzenlenen protestoların şiddetle bastırılmasının ardından bir demokrasi sınavı olarak görülüyordu. Gürcistan, demokratik bir hukuk devleti ve gelişmiş bir siyasi kültüre sahip olmaktan çok uzak olmasına rağmen, Saakaşvili yönetimi seçimlerin mümkün olduğunca adil olmasını sağlamıştı. Gürcü halkı istikrar ve Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmek yönünde oyunu kullanmıştı. Seçmenlerin büyük çoğunluğu Gürcistan'ın NATO üyeliğine destek vermişti. Saakaşvili'nin devleti toparlayıcı politikasını beğendiğini ve halkın refah düzeyini arttıracak politikalar için söz veren Saakaşvili'yi bir dönem daha desteklediğini ortaya koymuştu. Ancak, Saakaşvili'ye desteğini yüzde 60'ların üstüne çıkarmayarak ve parlamento seçimlerinin Saakaşvili'nin istediği gibi 2008 sonbaharında değil, 2008 ilkbaharında yapılmasını isteyerek, Gürcistan'da Batı destekli tek adam yönetiminin kurumsallaşmasını arzulamamıştı. Batı tipi demokrasi istediğini vurgulamıştı. Gürcü aydınları ise Saakaşvili iktidarından memnun olmadıklarını net bir şekilde sandığa yansıtmişti.

Gürcistan, 2-4 Nisan 2008 tarihinde Bükreş'te yapılan NATO Bükreş Zirvesi'nde NATO'nun kapılarını aralayan MAP'e (Üyelik Eylem Planı) dahil olmak istemiştir. Böylece NATO, Bükreş Zirvesi'nde Güney Kafkasya'yı da kapsayacak şekilde doğruya doğru genişleyebilecekti. Ancak, Almanya ile Fransa'nın karşı çıkmaları ve süreci erken bulmaları, Moskova'nın NATO'nun doğruya doğru genişlemesinden kaygı duyması Ukrayna ve Gürcistan'ın MAP'e dahil edilmesini şimdilik önlemiştir. NATO'nun Karadeniz'e ve Kafkasya'ya doğru genişleme stratejisi bir başka bahara kalmıştır.(3) Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan için NATO'nun kapılarının aralanmayarak ertelenmesi, Rusya Federasyonu'nun Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık kararlarını şimdilik tanımasını sağlamıştır. Gürcistan'a NATO kapılarının açılmaması Gürcü hakkında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmesinin (NATO ve AB üyeliği) önündeki en büyük engel olarak fiilen (de facto) Gürcistan'dan bağımsız olan Abhazya ve Güney Osetya bulunuyordu. Bu nedenle, 5 Ocak 2008'de yapılan devlet başkanlığı seçiminden yıpranarak çıkan Gürcistan'ın genç ve hırslı Devlet Başkanı Saakaşvili, 21 Mayıs 2008 tarihinde yapılacak olan genel seçimlerden sonra iktidarını güçlendirmek ve Abhazya ve Güney Osetya'yı yeniden Gürcistan'ın bir parçası haline getirerek NATO ile AB kapılarını açabilmek için bu iki bölgeye karşı güç kullanması bekleniyordu. Saakaşvili, 17-20 Mart tarihleri arasında ABD'yi ziyareti sırasında da olası bir savaş karşısında ABD'nin desteğinin olup olmayacağını anlamak istemişti. Ancak, Saakaşvili'yi Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı güç kullanmaya yönelten asıl güç Kremlin de olabilirdi. Çünkü, Gürcistan'da hem Saakaşvili iktidarı ve hem de muhalefet Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmekten yanaydı. Güney Kafkasya'da ne savaşı, ne de barışı arzulamayan Kremlin, Tiflis'te siyasi yapının ancak Gürcistan bir savaşta ağır bir yenilgi alırsa yeniden Rusya Federasyonu yanlısı olarak yeniden oluşturulabileceğini düşünüyor olabilirdi.

Yanlış Hesap Güney Osetya'dan Döndü

Saakaşvili'nin yıpranan iktidarını bir savaş başarısı ile güçlendirmek ve Abhazya ile Güney Osetya'yı yeniden Gürcistan'ın bir parçası haline getirerek, Gürcistan'a NATO ile AB kapılarını açabilmek için bu iki bölgeye karşı güç kullanması bekleniyordu. Bu beklentilerin doğru olduğu 8 Ağustos sabahı Gürcistan silahlı kuvvetlerinin Güney Osetya'ya karşı düzenlediği hareket ile ortaya çıkmıştır. Saakaşvili, Güney Osetya'ya askeri operasyon düzenlerken artık Gürcistan'ın eski Gürcistan olamayacağını farkındaydı. Saakaşvili'nin planı, yıldırım operasyonu ile Güney Osetya'yı ele geçirmek, etnik temizlik korkusunu yayarak Oset halkını Kuzey Osetya'ya göçe zorlamak, dünyayı arkasına alıp ateşkes ilan ederek Rusya Federasyonu ile uzun yıllar müzakerelerde bulunmak ve böylece Güney Osetya'yı yutmaktı. Saakaşvili'nin planı tutmadı ama 'Beş Gün Savaşı' sonrası Gürcistan'ın eski Gürcistan olmayacağı öngörüsü doğru çıkmıştı.

Saakaşvili, askeri operasyonun zamanını da yanlış seçmişti. Çünkü, 8 Ağustos aynı zamanda Pekin olimpiyatlarının açılış günüyüdü. Bütün dünyanın dikkatinin olimpiyatlarda olduğu bir gündü. Ayrıca, Ağustos ayı bütün dünyada parlamentoların, medyanın, aydınların ve düşünce kuruluşlarının yaz tatilinde olduğu bir dönemdi. Tatil nedeniyle kamuoyunun zor oluşturulabileceği ve mitinglerin yapılamayacağı bir dönem söz konusuydu. Askeri hareketin cuma günü başlatılması da haftasonu kamuoyu yaratmak ve medyanın ilgisini çekebilmek zor olduğu için yanlış bir gündü.

O zaman, Saakaşvili neden böylesine bir dizi büyük bir stratejik hata yaptı? Bunun nedenini bulmak için 1992'ye gitmek gerekiyor. 14 Ağustos 1992'de dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Gürcistan Milli Savunma Bakanı tarafından yanlış yönlendirilerek Abhazya'ya askeri hareket düzenlenmişti. Harekatın amacı Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında bulunan ve Abhazya'dan geçen demiryolu hattının kontrolünü ele geçirmektir. Ancak, yanlış bir zamanda düzenlenen ve içeriği bütün Abhazya'ya doğru genişletilen bu hareket sonrası Tiflis, Abhazya'yı fiilen kaybetmişti. Dönemin Gürcistan Savunma Bakanı Tengiz Kitovani günümüzde Moskova'da bulunuyor. Kremlin'e Gürcistan üzerine danışmanlık yapıyor. Geçmişini anımsadığımız zaman, Şevardnadze gibi Saakaşvili'nin de yanlış yönlendirilmiş olabileceği olasılığını gözardı etmemeliyiz. Acaba, Mayıs 2004'de Rusya Federasyonu'nun sert açıklamalara rağmen askeri olarak müdahil olmadığı ve rahatlıkla kontrolü altına aldığı Acaristan'da olduğu gibi Güney Osetya'da da Rusya Federasyonu'nun askeri güç kullanmayacağını garanti kulağına fısıldandı mı? Güney Osetya'nın kontrolünü ele almak için 2006 yılında gerçekleştirdiği, ancak başarılı olamadığı küçük çaplı askeri operasyonda olduğu gibi Rusya Federasyonu'nun büyük çaplı bir çatışmayı göze alamayacağı yönünde yanlış bir istihbarat mı aldı? Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmek için zaman kaybetmek istemeyen ve ülke içinde de iktidarı yıpranmaya başlayan hırslı, genç ve politik tecrübeden yoksun Saakaşvili'yi Kuveyt'e girmek isteyen Saddam'a "bizim için sorun yok" diyen ABD gibi, yakın kadrosuna sızmış olabilecek FSB'de bilerek yanlış mı yönlendirdi?

Rusya Federasyonu'nun Kazanımları: Bir Koyup Üç Almak

'Beş Gün Savaşı'nın nedeni ne olursa olsun, savaşın sonunda Rusya Federasyonu kazançlı çıktı. Kuzey Osetya'yı Güney Osetya'ya bağlayan Roki Tüneli sayesinde kolayca askeri birliklerini güneye kaydıran Rusya Federasyonu savaşın kaderini belirleyebilmiştir.(4) Savaş öncesi Güney Osetya'nın yaklaşık 1/3'ü (Saakaşvili'nin açıklamasına göre yarısı) Tiflis'in kontrolündeydi. Savaş sonrası Tiflis, Güney Osetya'nın tamamını kaybetti. Yukarı Kodor bölgesi Abhazya topraklarında olmasına rağmen Tiflis'in kontrolündeydi. 12 Ağustos itibariyle tamamen Abhazya'nın kontrolüne geçti. İngur nehri üzerindeki hidroelektrik barajının santral kısmı Abhazya'da gölet kısmı Tiflis'in kontrolündeydi. 13 Ağustos itibariyle İngur barajının gölet kısmı, gölet civarında bulunan Zugdidi bölgesinde 2 ve Tsalenjikha bölgesinde 11 köy Abhazya'nın kontrolüne geçti. Ayrıca, son yıllarda ABD ve Türkiye başta olmak üzere NATO ülkelerinin yardımlarıyla modernize edilen Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin alt yapısına Rusya Federasyonu Hava Kuvvetlerinin yoğun bombardımanı ve kara operasyonu ile büyük zarar verildi. Rusya Federasyonu, Karadeniz ve Güney Kafkasya'da da avantajlı duruma geldi. Bu durum, Gürcistan'dan sonra Batı yanlısı diğer bir sivil devrimin gerçekleştiği Ukrayna'yı zor durumda bırakabilir. Ukrayna'nın NATO ve AB'ye üyelik hedeflerini zora sokabilir.

12 Ağustos'da Kremlin'de Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev ve Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy görüşmeleri sonrasında mutabakata varılan altı ilke Güneybatı Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun elini güçlendirmiştir. Söz konusu altı ilke: Kuvvete başvurmama; Tüm askeri hareketlerin durdurulması; İnsani yardım faaliyetlerine kolaylık sağlanması; Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin üslerine geri dönmesi; Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin çatışmalar başlamadan önceki mevzilerine geri çekilmesi; Güney Osetya ve Abhazya'nın gelecekteki statülerinin belirlenmesi için uluslararası görüşmelerin başlatılmasıdır. Sarkozy, Moskova'daki temaslarının ardından Saakaşvili ile görüşmek üzere Tiflis'e gitmiş ve Saakaşvili kendisine sunulan ateşkes planını kabul etmiştir. Sarkozy, Tiflis'teki müzakerelerin ardından 12 Ağustos'ta düzenlenen basın toplantısında, taraflarca imzalanmayan ateşkes metninin ilk taslaktan bazı farklılıklar içerdiğini ve AB Dışişleri Bakanları toplantısında ele alınmasının ardından hazırlanacak bir karar metninin onay için BM Güvenlik Konseyi'ne sunulacağını kaydetmiştir. Saakaşvili tarafından kabul edilen ateşkes planında, temel olarak yukarıda kayıtlı ilkeler korunmakla birlikte, Gürcü tarafının ısrarlarıyla "Güney Osetya ve Abhazya'nın gelecekteki statülerinin belirlenmesi için uluslararası görüşmelerin başlatılması" hususu yer almamıştır. Söz konusu ateşkes planında ayrıca, Rus ve Gürcü kuvvetlerinin önceki pozisyonlarına geri döneceği teyit edilirken, Rus-Gürcü çatışmasından önce yaklaşık on yıldır Güney Osetya'da bulunan Rus Barış gücü birliklerinin şimdilik bölgede kalacakları kaydedilmiştir. 14 Ağustos'da Güney Osetya ve Abhaz liderleri de Medvedev ile Kremlin'de yaptıkları görüşmede 12 Ağustos 2008 tarihinde varılan ateşkes mutabakatına ilişkin 6 maddelik barış planını imzalamışlardır. 16 Ağustos'ta da Medvedev tarafından imzalanmıştır. Konuya ilişkin olarak, Rus Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, geri çekilme için kesin bir

tarihin söz konusu olmadığını, güvenlik operasyonunun sürdüğünü, silah depolarının etkisizleştirilmekte olduğunu kaydetmiştir.

Avrupa-Atlantik Dünyası ve Cumhuriyetçiler'in Kazanımları

ABD ve Avrupa Birliği (AB) son aylarda Saakaşvili'yi Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı maceracı bir askeri harekatta bulunmaması üzerine uyarıyordu. ABD'nin Afganistan ve Irak'ta savaş halinde olması, İran ile tırmanan nükleer kriz, ABD'nin Başkanlık seçimine yönelmesi ve Bush iktidarının "topal ördek" durumu, AB'nin genel yaklaşımının silah kullanımını teşvik edici olmaması nedeniyle Saakaşvili'nin Güney Osetya askeri hareketinin ABD ve AB destekli olmadığı izlenimini vermektedir. Ancak, ABD'nin Saakaşvili'yi söz konusu askeri hareketin yapılmasına teşvik etmemesi, bu askeri harekattan haberinin olmaması anlamına gelmiyor. Çünkü, Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin eğitimini sağlayan ABD'dir. Saakaşvili'nin dış politika danışmanı Amerikalıdır. Tiflis'te siyasi kadrolar ve bürokrasi ABD ile iç içedir. O zaman, ABD neden Saakaşvili'nin Güney Osetya'ya askeri hareket düzenlemesini engellemedi? Yoksa, savaşın sonucunda Rusya Federasyonu'nun kazançlı çıktığı kadar Avrupa-Atlantik dünyası da kazançlı mı çıktı? Savaşın tek kaybedeni Saakaşvili mi oldu? Washington, Abhazya ve Güney Osetya sorunları için kökten çözüm üretemeyen Tiflis'i Moskova'nın sayesinde Abhazya ve Güney Osetya'dan kopmaya zorluyor olabilir. Bu iki sorunlu bölge ile zaten 1992 yılından beri ilişkisi olmayan Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'dan resmen kurtulduğu zaman, gerek NATO ve gerekse AB ile bütünleşmesini engelleyebilecek hiçbir neden kalmamış olacaktır. Böylece, Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmiş olan Gürcistan, Güney Kafkasya'da Batı için önemli bir müttefik olacaktır. Batılı değerlerin gerek Kuzey ve gerekse Güney Kafkasya'da yayılabileceği önemli bir merkez olacaktır. En önemlisi, Orta Asya ve Kafkasya enerjisinin (petrol ve doğal gaz) doğudan batıya uzanan akış yolu güven altına alınmış olunacaktır. Çünkü, 'Beş Gün Savaşı' sırasında iki hafta kapalı kalan BTC'nin zararı 1,5 milyar Dolar'dır. Gürcistan üzerinden geçen enerji hatlarına önümüzdeki on yıllarda Orta Asya'nın da dahil olacağı ve hatların Avrupa'ya kadar uzanacağı göz önünde bulundurulursa, zincirlerinden (Abhazya ve Güney Osetya) kurtulmuş Gürcistan'ın Batı'nın enerji güvenliği için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkabilir. Ayrıca 'Beş Gün Savaşı', savaş sırasında ABD'de iktidarda bulunan cumhuriyetçi kadrolara da yaramıştır. Savaş ve doğan gerilim sayesinde başkanlık seçimi yarışında çok önemli bir avantaj yakalanmıştır. 'Beş Gün Savaşı', genel olarak muhafazakar eğilimli Amerikan halkında Demokratların ve Obama'nın ülkeyi yönetme kapasitesinin olup olmadığını tekrar sorgulama gereği yaratmıştır. 'Beş Gün Savaşı' Karadeniz'e girebilmek için fiili durum arayışı içinde olan ABD Deniz Kuvvetleri'nin de işini kolaylaştırmıştır.

Gürcistan Krallığı Kurulabilir mi?

Gürcistan'ı nasıl bir gelecek bekliyor? Gürcistan, yüzünü Avrupa-Atlantik dün-

yasından dönüp Rusya Federasyonu'na yakınlaşmayacaktır. Çünkü Gürcistan, Rusya Federasyonu ile var olan bağlarını da koparmaya başlamıştır. 12 Ağustos 2008'de savaşın bitmesinden birkaç saat sonra Saakaşvili Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan (BDT) çıkacağını açıklamış ve Gürcistan Parlamentosu da 14 Ağustos'da ülkenin BDT'den ayrılmasını öngören kararı onaylamıştır. Söz konusu kararın BDT İcra Komitesi'ne resmen bildirilmesiyle birlikte, 18 Ağustos tarihi itibarıyla BDT üyeliğinden kaynaklanan tüm yükümlülüklerin reddedildiği, ancak 1969 Anlaşmalar Hukuku Hakkında Viyana Sözleşmesi uyarınca BDT çerçevesinde yapılan tüm çok taraflı uluslararası anlaşmaların ve Gürcistan'ın uymayı kabul ettiği BDT organlarının alınan kararların Gürcistan bakımından yürürlükte kalacağı açıklanmıştır.

2010'lu yıllarda Gürcistan'da Devlet Başkanı Saakaşvili de kalcı olmayabilir. Stratejik hatalarından dolayı muhtemelen, sonun başlangıcındadır. Saakaşvili'nin yerine Avrupa-Atlantik dünyasıyla iyi ilişkileri olan, iyi İngilizce konuşan, Rusya Federasyonu ile daha dengeli politikalar yürüten ve muhtemelen eşi de Batı kökenli yeni bir genç lider bulunabilir. Bu yeni genç lider Sovyet zamanından kalan bürokrasiyi daha hızlı tasfiye edebilir. Gürcistan'da piyasa ekonomisini yerleştirmenin ötesinde ülkeyi Dubai, Singapur ve Hong Kong modeli gibi açık pazar haline getirebilir. Böylece, doğal kaynak yoksunu Gürcistan'ı Batı destekli ticaret üssü haline getirerek refah arttırılabilir.

Saakaşvili veya yeni devlet başkanı, Avrupa-Atlantik dünyasıyla hızla bütünleşmek için zamana karşı yarışan Gürcistan'ın önündeki en büyük engel olan Abhazya ve Güney Osetya sorunları üzerinde radikal kararlar alabilir. Ürdün'ün Batı Şeria üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçtiği gibi Tiflis'de Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçebilir. Tiflis, bu hamleyi yaptığı takdirde hem Avrupa-Atlantik dünyasıyla bütünleşebilmek için engeli kalmayacaktır, hem Rusya Federasyonu'nun Abhazya ve Güney Osetya'yı koz olarak kullanarak Gürcistan'ın önünü tıkamasını önleyecektir.

Saakaşvili koltuğunda otursa da oturmasa da Gürcistan'da anayasal düzen değişebilir. Gürcistan'da aydınlar, kilise ve muhalefet partileri Sovyetler Birliği'nden miras kalmış olan ve gücün devlet başkanlığında toplandığı mevcut anayasal düzeni sağlıklı buluyor. Çünkü, mevcut anayasal düzen 'Beş Gün Savaşı' gibi devlet başkanının tecrübesiz davranışlarıyla ülke için büyük sorunlara yol açabiliyor. Bu nedenle, Gürcistan'da Sovyet tipi devlet başkanlığı sisteminden, yönetim gücünün dağıtıldığı parlamenter sisteme geçiş olabilir. Gürcistan'da aydınların, kilisenin, muhalefet partilerinin ve Saakaşvili'ye destek veren birçok grubun genel isteği meşruti monarşidir. İngiltere, İsveç ve İspanya gibi kraliyet ile birlikte demokratik bir düzen kurulması arzulanmaktadır. Bu konuda, 18. yüzyılda yaşamış olan Gürcistan Kralı II. Irakli'nin soyu olan Bagrat (Bagrationi) sülalesinden bir genç aranmaktadır. Söz konusu sülaleden insanlar günümüzde Gürcistan, Abhazya, Türkiye, İspanya ve İtalya'da yaşamaktadır. Gürcistan'da meşruti monarşi üzerine konsensus oluşmuş olmasının ilk nedeni devlet başkanının yetkilerinin demokratik düzen içinde sınırlandırılması ise

ikinci nedeni Abhazyya ve Güney Osetya'yı da kapsayacak şekilde toprak bütünlüğünün ancak Orta Çağ'da olduğu gibi kraliyet yönetimi ile sağlanacağı düşünlüdüğü içindir.

Türkiye'nin Tutumu ve Türk Düşünce Kuruluşları

'Beş Gün Savaşı' olarak adlandırılmaya başlanılan (8-12 Ağustos) Güney Osetya Savaşı sırasında Türkiye, insani önlemler alma (Kızılay yardımları, zorunlu göçmen akımına karşı önlemler vb.) dışında genel olarak adım atmamıştır. Pasif bir politika benimsemiştir. Savaş sırasında genel olarak merak edilen konu akrabalık içinde olduğumuz Gürcü, Abhaz ve Osetler yerine enerji hatlarının (özellikle BTC) güvenliği olmuştur. Ankara'nın savaş esnasında bile ana gündem maddesi, Gürcistan ve Güney Osetya yerine 14 Ağustos 2008'de gerçekleşen İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın Türkiye ziyareti olmuştur. Türkiye'de siyasi partiler savaş sırasında ve sonrasında söz konusu durum ile ilgili olarak kamuoyunu aydınlatıcı raporlar hazırlamamışlardır. Türk politikacılar, sadece gazetecilerin gündem ile ilgili soruları içinde 'Beş Gün Savaşı' ile ilgili kısa cevaplar vermişlerdir. CHP ve MHP başta olmak üzere muhalefet partileri söz konusu savaş sırasında yeterince açıklama yapmamış, duyarsız kalmıştır.(5) TBMM Dış İlişkiler Komisyonu başta olmak üzere Meclis, Ekim başına kadar sürecek olan tatili ileri sürerek komşunun savaşını görmemezlikten gelmiştir. (6) TBMM, savaş ile ilgili genel veya komisyon oturumu düzenlenmemiş, rapor hazırlanmamış, özel bir komisyon kurulmamış, gerek iktidar ve gerekse muhalefet milletvekilleri Gürcistan'ı ziyaret etmemiştir. Halbuki, Almanya Parlamentosu, 15 Eylül 2008'e kadar tatil olmasına rağmen, savaşın başlamasından itibaren Almanya Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu acil olarak üç defa toplanmış ve her toplantıda Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier davet edilerek savaş hakkında ayrıntılı bilgi alınmıştır. Ayrıca, Gürcistan ile Abhazyya arasındaki soruna çözüm arayışına giren Steinmeier, 18 Temmuz 2008'de Tiflis'i ziyaret etmiş ve Almanya'nın üç aşamalı önerisini taraflara sunmuştur. Kafkasya ile sınır komşuluğu, tarih ve akrabalık bağları bulunmayan Almanya Parlamentosu, gerek savaş öncesi ve gerek savaş sonrası Kafkasya'da aktif bir politikayı benimsemiş ve uygulamış olmasına rağmen, TBMM'nin pasif tavrı ilginçtir. AK Parti'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmaması sonrası tatil döneminde gündemin boş olması ve Gürcistan'ın sınır komşumuz olması nedeniyle Türk medyası savaşı kalabalık, yoğun ve yakın bir şekilde izlemiştir. Türk medyasının haber kanalları konusunda elde ettiği deneyimde söz konusu savaşın Türk kamuoyuna sunumunu olumlu yönde etkilemiştir.

'Beş Gün Savaşı', Türkiye'de dış politika alanında faaliyet gösteren düşünce merkezlerinin (stratejik araştırma merkezleri, think-tank) önemini de ortaya koymuştur. (7) Söz konusu savaş, yaklaşık on yıllık geçmişleri olan Türk düşünce kuruluşlarının artık Türk dış politikası içerisinde önemli bir yeri olmaya başlayacağıнын sinyallerini vermiştir. 'Beş Gün Savaşı' sırasında sadece Türk düşünce kuruluşları kamuoyunu bilgilendirmiş, analizler yapmış, raporlar yayın-

lamıştır. Aynı duyarlılık, hızlı karar alma ve analiz üretimi doğal olarak devlet organları, siyasi partiler ve TBMM'de görülmemiştir. 2005 yılında ABD'nin Irak'a girmesi ile birlikte yirmi dört saat canlı yayın yapan haber ağırlıklı televizyon kanallarının önemi ortaya çıkmışsa, 'Beş Gün Savaşı' da Türkiye'de düşünce kuruluşlarının önemini ortaya koymuştur. Örneğin, söz konusu savaşın 2008 yaz aylarının sonuna doğru çıkabileceği iki ay önceden öngörülmüştür.(8)

Savaşın başında pasif bir politikayı benimseyen Türkiye, savaş bitmeden Başbakan Erdoğan'ın ve Cumhurbaşkanı Gül'ün açıklamaları ile aktif politikaya yönelmiştir. 11 Ağustos 2008'de Ankara'da açıklamalarda bulunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Balkanlar'daki örneğe benzer biçimde "Kafkaslar İttifakı" gibi bir çalışma içine girebileceğini, Rusya Federasyonu'nun da bu ittifakta yer alması gerektiğini" açıklamıştır. 12 Ağustos'ta da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Erdoğan tarafından gündeme getirilen "Kafkas İstikrar Forumu" fikrine destek verdiğini açıklamıştır. Başbakan Erdoğan, 13 Ağustos'da Moskova'da ve 14 Ağustos'da Tiflis'de, 20 Ağustos'ta ise Bakü'de "Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu" teklifini açıklamıştır.

Türkiye, Kafkasya'da Ne Yapabilir?

Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında Avrupa Birliği, Kıbrıs ve Ortadoğu (özellikle Irak) vardır. Artık, Türkiye'nin dış politika önceliklerinde Kafkasya da olmalıdır. Çünkü, Türkiye, Kafkasya ile hem sınır komşusudur hem de Kuzey ve Güney Kafkasya'daki bütün halklarla yakın akrabalık bağı bulunan dünya-daki tek ülkedir.

Teknik yardım ve kültür, eğitim, ekonomi ağırlıklı projelerin gerçekleşmesi için TİKA'nın Kafkasya'daki etkinliği artırılabilir. Bölgede faaliyet göstermek isteyen Türk Sivil Toplum Kuruluşları ve düşünce merkezlerine projeler sağlanarak teşvik edilebilir. Gürcistan için sadece Tiflis merkezli politikalar yerine bölgeyi kapsayacak politikalar üretilebilir. Gürcistan'ın Abhazya ile kurduğu ekonomik, insani ve kültürel ilişki kadar ilişkinin, Türkiye ile Abhazya arasında kurulması için Tiflis'in müsaadesi alınabilir. Ayrıca, Türkiye ile Gürcistan arasındaki önemli bir konu olan Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüş süreci tekrar ele alınabilir. Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşünü mümkün kılacak şartların maalesef tam olarak oluşmadığı, Gürcistan'ın bu konudaki isteksizliği ve Türkiye'nin yeterince organize olamadığı açıkça görülebilir. Türkiye, Güney Kafkasya'da istikrarın sağlanması ve refah artması odaklı bölgesel işbirliği teşkilatlarının kurulmasına ve çalışmasına öncülük edebilir. Bu aşamada, Güney Kafkasya ülkeleri ile birlikte Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin de üye olduğu bölgede istikrarın sağlanması ve refahın artırılması amaçlı "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu" projesi üzerinde durulabilir. Kafkasya'da doğan çatışmaların bitmesi veya doğabilecek çatışmaların önlenmesi için Kafkasyalı aydınlar arasında bir platform olarak var olan "Kafkas Evi" düşüncesine destek verilerek, Türk aydınlarının ve STK'larının da dahil olması sağlanabilir. Balkanlarda es-

ki devlet başkanlarının katılımı ile oluşturulmuş olunan “Balkan Klubü”nün benzeri Kafkasya’da “Kafkas Klubü” olarak kurulabilir. Böylece, üst düzey diyalog kapıları informel olarak açık tutularak Kafkasya’da doğan çatışmaların bitmesi veya doğabilecek çatışmaların önlenmesi sağlanabilir. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında 16 Kasım 2001’de imzalanan “Avrasya İşbirliği Eylem Planı” tekrar ele alınarak, Kafkasya’yı da kapsayacak şekilde Avrasya bölgesinde Rusya Federasyonu ile ekonomik, kültürel ve eğitim konularında işbirliği tekrar canlandırılabilir. Bölgenin istikrarı ve refahı iki büyük ülke tarafından ortaklaşa ele alınabilir. Türkiye’nin öncülüğünde 1992’de kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği teşkilatının (KEİ), bölgede çıkabilecek ve çıkan çatışmaları da önleyecek şekilde siyasi konuları da ele alacak şekilde yeniden yapılandırılmasının zamanı gelmiştir.

Sonuç

Gürcistan modeli, Batı destekli sivil darbe ile Sovyet eğitilmiş yöneticilerin tasfiyesi, Batı eğitilmiş ve devlet başkanının akrabası olmayan genç yöneticilerin iktidarı ele geçirmesi, ülkenin demokratikleştirilmesi sürecinin başlatılması, Batı dünyasına entegrasyonun hızlandırılması ve Batı tipi demokrasinin eski bir Sovyet cumhuriyetinde inşaa edilmesi olarak özetlenebilir. Ancak, söz konusu Gürcistan modelinin başarılı olup olamayacağı büyük ölçüde Batı tipi demokrasiden, Batı destekli tek adam yönetimine doğru yönelen Saakaşvili’nin tutumuna ve Saakaşvili Gürcistan’da tek adam yönetimini kurumsallaştırırsa Türkiye, ABD ve AB’nin bu yönetimi benimseyip benimsemeyeceğine bağlıdır. Batı, kişisel olarak Saakaşvili’ye daha az, Gürcistan’ın demokratik kurumlarına ise daha çok destek verebilmelidir. Aslında, artık Gürcistan’ın devlet başkanlığının güçlü olduğu Sovyet tipi bir sistemden, Batı tipi başbakanın güçlü olduğu parlamenter demokrasiye doğru adımlar atmasının zamanı gelmiştir.

Güney Kafkasya’nın yeni bir döneme girmekte olduğunu işaret eden ‘Beş Gün Savaşı’, kazanan tarafı bol kısa süreli bir savaş olmuştur. Saakaşvili ve Gürcü halkı kaybederken, Rusya Federasyonu, Sohum ve Shinval hükümetleri ile Cumhuriyetçiler kazançlı çıkan taraf olmuşlardır. ‘Beş Gün Savaşı’, Karadeniz’e girebilmek için fiili durum arayışı içinde olan ABD Deniz Kuvvetleri’nin de işine gelmiştir. ABD 1936 Montrö Sözleşmesi’nin tarafı değildir. Ancak Montrö Sözleşmesi, yarattığı objektif hukuki statü açısından sözleşmeye taraf olmayan ABD’yi de bağlamaktadır. Diğer taraftan son yıllarda ABD’nin Karadeniz’de savaş gemisi bulundurma arzusu da bilinmektedir. Ancak, bir uçak gemisinin Türk Boğazlarından geçiş yaparak Karadeniz’e geçebilmesi bile asgari 100.000 deplasman tonluk bir korumanın birlikte geçmesi gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durum bir anlamda, ABD açısından, tarafı olmasa da Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin savaş gemilerine ilişkin hükümlerinin güncelleştirilme konusunda ihtiyaç duyduğuna karine oluşturmaktadır. Montrö Sözleşmesi’ni imzalayan ve eski Varşova Paktı üyesi olan iki Karadeniz ülkesi Romanya ve Bulgaristan, ABD ile askerî anlaşmalar yaparak, ABD’nin Karadeniz’e yerleşme konusunda-

ki olası stratejisini destekleyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu durumda Türkiye, Karadeniz'de askerî olarak var olma ihtimali ufukta gözükken ABD'nin önünde engel olan Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilme istekleri olasılığına karşı yeni stratejiler için hazırlıklara başlamak durumundadır.

Abhazya ve Güney Osetya sorunları çözümlenene kadar bölgede gerilim sürecektir gibi görünmektedir. Tiflis, söz konusu sorunlar konusunda radikal bir karar almadığı sürece Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşme süreci, ulaşamadığı bir hedef olarak kalacaktır. Bu savaş, Türkiye'ye de artık yakındaki uzak komşusu Kafkasya'da akrabalarının tamamını kapsayacak politikaları üretme zamanının geldiğini göstermiştir.

Kaynaklar ve Dipnotlar

- (1) Saakaşvili'nin adının Rusça telafuzu ile "Mikhail" olarak yazılması Gürcistan'da hoş karşılanmıyor. Bu nedenle, Gürcü telafuzu ile "Mikheil" olarak yazılması tercih ediliyor. Taraftarlarının Mişa lakabı taktığı Saakaşvili, ABD'de hukuk eğitimi almıştır. Bir süre New York'ta bir hukuk şirketinde çalışmıştır. İngilizcesi son derece iyi olan Saakaşvili, bir süre Fransa'da yaşamıştır. Fransızca, Rusça ve Ukraince de bilmektedir. Eşi Hollandalıdır. Saakaşvili, Gürcistan'a döndükten sonra Ekim 2000'de Şevardnadze tarafından Adalet Bakanı olarak atanmıştır. Şevardnadze uzun süre genç avukatı himaye etmiştir. Saakaşvili'nin bakanlar kurulunun bir toplantısında bazı bakanların verilen hileli ihaleler karşılığında pahalı villalar sahibi olduğunu gösteren belgeleri masaya getirmesi büyük bir gürültü koparmıştır. Saakaşvili, 2002'de hükümetin üyesi olarak kalmayı ahlak anlayışına uyduramadığını söyleyerek istifa etmiştir. Bunun ardından 'Milli Hareket Partisi' adını verdiği muhalefet partisini kurmuştur. Ülke nüfusunun üçte birinin yaşadığı başkent Tiflis'in belediye başkanlığına seçilmiştir. Partisi yönetime karşı hoşnutsuzluk duyanların adresi olmuştur. Gül Devrimi'nden önce kamuoyu yoklamaları son iki yıldır Saakaşvili'yi en popüler lider olarak göstermiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Saakaşvili'nin devrim öncesinde yolsuzluk ve yoksullukla mücadele alanlarına verdiği önemi her fırsatta vurgulamasıdır.
- (2) 24 Kasım'da partisinin kurultayına katılan Saakaşvili 26 Kasım'da görevinden istifa ederek, devlet başkanlığı seçimlerinde aday olduğunu ve seçim kampanyası çalışmalarına başladığını açıklamıştı. Gürcistan Parlamentosu'nda yapılan oylamada da 148 milletvekilinin 'evet' ve 1 milletvekilinin 'hayır' oyu ile 5 Ocak 2008 tarihinde devlet başkanlığı seçimlerinin yapılması, yeni devlet başkanı seçilinceye kadar anayasa gereği başkanlık yetkilerinin Parlamento Başkanı Nino Burcanadze'ye devredilmesi, seçimlere kadar parlamento başkanlığı görevine Parlamento Başkan Yardımcısı Mikheil Maçavariani'nin atanması onaylanmıştı. Merkez Seçim Komisyonu Başkanı Levan Tarhnişvili'nin yaptığı açıklamaya göre devlet başkanı

nın en geç 26 Kasım'a kadar istifa etmesi ve devlet başkanlığı seçiminlerinin de bu tarihten sonraki 45 gün içinde yapılması öngörülmektedir. Devlet başkanı adaylarının seçim bültenine alınabilmesi için 10 gün içinde 50 bin taraftarının imzaladığı onay listelerini ibraz etmeleri gerekmektedir.

- (3) Hasan Kanbolat, "NATO Bükreş Zirvesi'nden Ukrayna ve Gürcistan'a Vize Çıkmadı", ASAM İnternet Sayfası, 4 Nisan 2008, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=61&ID=2123>.
- (4) Güney Kafkasya'nın 1922 yılında Bolşevik güçler tarafından ele geçirilmesinden sonra oluşan Kuzey Osetya ve Güney Osetya arasında bağlantının sağlanması için bir geçiş inşa edilmesi fikri ilk defa 1960'larda ortaya çıkmıştı. Eduard Şevardnadze'nin Gürcistan Merkezi Komitesi Birinci Sekreterliğine gelmesiyle Roki Tüneli'nin inşası için Kremlin yeşil ışık yakmıştı. Tünelin inşasına 1980'lerde başlanmış, ancak asgari standartlar sağlanamadığı için SSCB döneminde tamamlanamamıştı. Bununla birlikte çeşitli yasadışı faaliyetler ve kaçakçılık için yoğun olarak kullanılmıştı. Gürcistan'ın eski Devlet Başkanı Gamsakhurdia tüneli yoketmek istemiş ancak başarılı olamamıştı.
- (5) Güney Osetya Savaşı ile ilgili olarak CHP ve MHP'den küçük açıklamalar olmuştur. CHP Genel Başkanı Baykal, Yaş haddinden dolayı 30 Ağustos'ta emekliye ayrılacak olan Orgeneral Büyükanıt'ın CHP'yi veda ziyareti sırasında Gürcistan'a tepki göstererek "ABD'ye Güvenip Kafa Tutarsan Böyle Olur" demiştir. 17 Ağustos'ta MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli "Gürcistan'ın toprak bütünlüğü içerisinde herhangi bir şekilde işgal altında kalmasına rıza gösterilmemesi gerekiyor. Türkiye, dünyada artık barışın istikrarını ve ülkeler arasında karşılıklı sevginin, saygının devamını istiyor. Bu politikanın yanlış bir tarafı yok." 20 Ağustos'ta CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen, "Kafkas İttifakı önerisine, 'akla aykırı' bulunduğunu söyleyerek karşı çıktı. Öymen, itiraz gerekçesini, "bu, eşyanın tabiatına aykırı. Birbirine kanlı bıçaklı ülkelerin, bir pakt etrafından birleşebileceklerini düşünmek akla aykırı. Üstelik böyle bir girişimden bir tek Rusya memnun kalabilir. Çünkü bu yolla bölgedeki nüfuzunu artırabilir" sözleriyle açıkladı. Türkiye'nin 15 yıldan beri bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını savunduğunu ifade eden Öymen, "siz, Rusya'nın da dahil olacağı bir pakt önerdiğiniz zaman, bu bölgede yeniden Rus nüfuzunun yayılmasına öncülük etmiş olursunuz. Bu çok yanlış olur" dedi. ABD'nin Gürcistan'a yardım götürmek gerekçesiyle savaş gemilerini Boğazlar'dan Karadeniz'e geçirmek istemesi üzerine yapılan tartışmalara da değinerek, Montrö'nün tam olarak uygulanması gerektiğini belirtti. "Eğer insani yardımsa, bunu ille askeri gemiyle yapmaları gerekmiyor. Sivil gemiyle de yapabilirler bu yardımı. Montrö Sözleşmesi tam olarak uygulanır. ABD'ye istisna sağlanırsa, yarın Ruslar da ister. Montrö'deki kurallara herkes uyacak." dedi. Bkz: Yurt Gündemi İnternet Sayfası, <http://www.yurtgundemi.com/yerel-haber-1561624.htm>, Dünya Bülteni İnternet Sayfası, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=50432.

- (6) 9 Ağustos'ta TBMM Başkanlık Kupası Bisiklet Turu nedeniyle düzenlenen törende konuşan Toptan, burada gazetecilerin gündeme ilişkin sorularını cevapladı. Kafkaslar'da yaşanan gelişmeleri değerlendiren Toptan, Gürcistan ve Rusya'ya itidal çağrısında bulundu. Bölgenin, Türkiye için çok büyük önem ifade ettiğinin altını çizen Toptan, " Gürcistan'da meydana gelen veya gelebilecek istikrarsızlık Türkiye'yi ciddi şekilde rahatsız eder. Nitekim dün Dışişleri Bakanı ve Başbakan konuyla ilgili endişelerimizi dile getirdikten sonra taraflara bir itidal çağrısı yaptı. Burada süratle normalleşmeye geçmek lazım. Süratle insan kaybını önleyecek tedbirleri almak lazım. Kafkaslar'daki her gelişme Türkiye'yi yakından ilgilendirir. Oralarla tarihi ve kültürel, derinliği olan bağlarımız var. Türkiye'de yaşayan, milyonlarca Kafkaslardan göç etmiş olan bizim vatandaşlarımız var. Türkiye olarak her iki tarafa hem Gürcistan hem Rusya tarafına barış ve itidal çağrısını yinelemek istiyorum" diye konuştu. Lpg İnternet Sayfası, <http://www.lpghaber.com/TBMM-Baskani-Toptan--Gurcistan-Ve-Rusya-yi-Itidale-Davet-Etti--haberi-106287.html>.
- (7) Mesut Çevikalp, "Think-Tankler: Savaşı iki ay önce söyledik, ama...", Aksiyon Dergisi, 18 Ağustos 2008, Sayı: 715.
- (8) Hasan Kanbolat, "Abhazya ve Güney Osetya Sorunu Çatışmaya Yönelebilir mi?", Stratejik Analiz, Sayı: 98, Haziran 2008, ss. 74-79; Hasan Kanbolat, "2008 Yazında Güney Osetya Sorunu Çatışmaya Dönüşebilir mi?", 23 Haziran 2008, ASAM İnternet Sayfası, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigos-ter.asp?ID=2270&kat1=&kat2=1>.